

ŹRÓDŁA / SOURCES / QUELLEN

Piotr Gotówko

Universität Freiburg / Université de Fribourg (Szwajcaria)

piotr.gotowko@unifr.ch • <https://orcid.org/0000-0002-3221-9344>

Rotacje osobowe w Zakonie Krzyżackim w Prusach między przeniesieniem siedziby Wielkiego Mistrza do Malborka a bitwą pod Grunwaldem (1310–1409)

Personnel rotations in the Teutonic Order in Prussia between the removal of the Grand Master to the Marienburg and the Battle of Tannenberg (1310–1409)

Personelle Amtsrotationen im Deutschen Orden in Preußen zwischen dem hochmeisterlichen Umzug auf die Marienburg und der Schlacht am Tannenberg (1310–1409)

Słowa kluczowe: Zakon Krzyżacki, Prusy, rotacje osobowe, urzędy komturskie oraz Wysokich Dygnitarzy, zakaz tajnych ślubowań

Keywords: Prussia, Teutonic Order, Personnel rotations, ranks of the Commanders and Highest Dignitaries, Prohibition of secret oaths

Schlüsselwörter: Ordensland Preußen; Deutscher Orden; Personenbezogene Rotationen; Ämter der Komture und der höchsten Würdenträger; Verbot der geheimen Eide

STRESZCZENIE

Niniejsze badanie analizuje rotacje na urzędach krzyżackich na przestrzeni stu lat (od stycznia 1310 do grudnia 1409 r.). Wedle dotychczasowej opinii tenże mechanizm regularnej wymiany zakonnych funkcji, mający na celu zapobieganie korupcji, zdawał się działać do połowy XIV w., następnie podupadając. Twierdzenia te, są w świetle niniejszej analizy nie do końca prawidłowe, gdyż częstotliwość rotacyjna spadła już w latach 40. XIV w., kiedy to młodym braciom

było znacznie trudniej otrzymać tytuł komtura lub Wielkiego Dostojnika. Wyjaśnia to egzystencja tajnych ślubowań w celu wzajemnego wspierania się, zabronionych w 1354 r. W latach 60. XIV w. rotacje spadły jeszcze bardziej. Po śmierci długo rządzącego Winricha von Kniprode, gdy więcej młodych Krzyżaków osiągało ważne funkcje, wezbrały one na krótko na sile. Kto jednak natychmiast nie skorzystał z nadarzającej się okazji, ten miał w następnych dwóch dekadach znów znacznie niższe szanse.

ABSTRACT

The following article examines the rotation on the offices of the Teutonic Order during the hundred years (January 1310 – December 1409). According to the previous opinion, such a mechanism for the prevention of potential corruption seemed to have worked until the middle of the XIV century and ailed afterwards. That statement could have been not be entirely true, as the following research shows that the frequency of the rotations dropped already in the 1340s. In this decade it became for younger brethren more difficult to rise to a higher rank. It explains the existence of the secret oaths for the mutual career help which were banned in 1354. In the 1360s the frequency rotations decreased even more. After the death of the long-ruling Winrich von Kniprode it grew for a short period, as more young brethren were able to reach important functions. But those who did not take the chance immediately, had in the next two decades again much lower chances.

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Untersuchung nimmt die Ämterrotationen im Orden während hundert Jahre (Jan. 1310–Dez. 1409) unter die Lupe. Die bisherige Forschungsmeinung, gemäss der jener Mechanismus zur Vorbeugung potentieller Korruption bis in die Mitte des XIV Jh. gut funktionierte und danach ins Stocken geriet, dürfte nicht ganz zutreffend sein. Die Rotationen liessen bereits in den vierziger Jahren des XIV Jh. nach, zumal es dann für junge Brüder wesentlich schwieriger wurde, zu einem Komtur oder gar einem Grossgebietiger aufzusteigen. Dies erklärt plausibel die Existenz von geheimen Schwüren zur gegenseitigen Förderung, welche im Jahre 1354 verboten wurden. In den 1360ern nahm der Austausch von Ämtern noch mehr ab. Nach dem Dahinscheiden des lang regierenden Winrichs von Kniprode konnten in den 1380er Jahren vorübergehend mehr junge Brüder wichtige Ränge erreichen. Doch wer die Chance nicht sofort nutzte, der hatte es in der nächsten und übernächsten Dekade erneut um einiges schwerer.

Rozdziały 7ª oraz 18 krzyżackich „Wielkich Obyczajów“ przewidywały regularne wymiany braci piastujących urzędy, co miało zapobiegać nadużyciom w sprawowaniu przez nich władzy¹.

TEMAT BADAWCZY I PRZEDZIAŁ CZASOWY

Badacze historii Zakonu Krzyżackiego już kilka dekad temu prezentowali pogląd, iż

¹ Jedynym wyjątkiem był Wielki Mistrz wybierany dożywotnio – *Die Statuten des Deutschen Ordens nach den ältesten Handschriften* (dalej: Stat DO), ed. M. Perlbach, Halle 1890, Nachdruck Hildesheim New York 1975, s. 96 (Gewohnheit 7^a), s. 103 (Gewohnheit 18); *Die Statuten des Deutschen Ordens. Nach dem Original-Exemplar, mit sinnerläuternden Anmerkungen, einigen historisch-diplomatischen Beylagen, und einem vollständigen historisch-etymologischen Glossarium*, ed. E. Hennig, Königsberg 1806, s. 175.

wymagana prawnie zmienność funkcji wydawała się działać do ok. połowy XIV w., podpadając następnie w czasach Winricha von Kniprode (1352–1382)². Jego ponad trzydziestoletnie rządy mogły mieć m.in. tę konsekwencję, że kluczowe urzędy pozostawały dłużej w tych samych rękach. Rotacje w ważnych, a przez to i dobrze udokumentowanych komturstwach potwierdzają niniejszą teorię. Najdobitniejszym przykładem jest komtur Torunia, zmieniający się w latach 1300–1350 dwunastokrotnie, czyli co ok. 4 lata. Od roku 1352 na urządzie tym zasiadł Dietrich von Brandenburg, na którym pozostał aż 22 lata, do 1374 roku³. Innym jaskrawym dowodem są dostojnicy krzyżaccy skupieni wokół Wielkiego Mistrza, którzy w drugiej połowie XIV w. utrzymywali się na swych funkcjach średnio dłużej niż ich poprzednicy z pierwszej połowy stulecia⁴.

Powyższe stwierdzenia bazowały jednakże tylko na ogólnych obserwacjach, pomijając dalsze czynniki, takie jak ilość udokumentowanych urzędów, udokumentowane lata czy liczba zasiadających na nich braci. Dane te zostaną w niniejszym artykule poddane analizie. Pokażą one ponadto, jak wyglądała wymienialność urzędów po epoce Mistrza Winricha aż do początku tzw. Wielkiej Wojny w 1409 r. Brani pod uwagę będą – tak jak w poprzednich obserwacjach na temat długości urzędowania – komturzy oraz Wielcy Dostojnicy, gdyż ci pozostawili po sobie stosunkowo dużo źródłowych śladów. Na poniższych listach podawani są oni w kolejności alfabetycznej razem z piastowanymi przez nich funkcjami oraz czasem ich trwania, przy zachowaniu oryginalnej, a więc niemieckiej pisowni. W przypadku tych braci, którzy uchwytli są na danym urządzie przez jedną jedyną datę, przyjmowane będzie, iż byli

² H. Boockmann, *Der Deutsche Orden. Zwölf Kapitel aus seiner Geschichte*, München 1981, s. 191; B. Jähnig, *Winrich von Kniprode – Hochmeister des Deutschen Ordens 1352–1382*, „Jahrbuch Preussischer Kulturbesitz“ 1982, Bd. XIX, s. 270; Pośrednio: K. Górski, *Ustrój Państwa i Zakonu Krzyżackiego*, Gdynia 1938, s. 31 i nn.

³ Innym przykładem jest Bierzgowo, gdzie z lat 1300–1350 zachowały się wzmianki o 6 komturach, przy czym w lukach (1307–1319, 1321–1326, 1331–1336) przypuszczać można kolejnych braci. Nawet jeżeli uwzględni się jedynie tychże 6 komturów, rotacja następowała co 8,3 lata. Przy założeniu, iż w każdej luce kryje się przynajmniej jeszcze jeden komtur, ich liczba rośnie do 9 lub 10 (jeżeli uwzględni się w tej najdłuższej luce dwóch braci), co daje rotacje co 5 lub 5,5 lat. Natomiast z czasów Winricha von Kniprode zachowały się jedynie wzmianki o Burkharcie von Asseburg (1358–1376) rządzącym aż 18 lat – zob. D. Heckmann, *Amtsträger des Deutschen Ordens in Preußen und in den Kammerballeien des Reiches (oberste Gebietiger, Komture, Hauskomture, Kumpane, Vögte, Pflieger, Großschäffer)*, <http://www.hiko-owp.eu/wp-content/uploads/2015/11/Amtstr%C3%A4ger-Do-Preu%C3%9Fen.pdf>, s. 44, 76 (dostęp: 29 XII 2021 r.); wersja drukowana: D. Heckmann, *Amtsträger des Deutschen Ordens – Dostojnicy zakonu niemieckiego*, Toruń 2020; J. Voigt, *Namen-Codex der Deutschen Ordens-Beamten, Hochmeister, Landmeister, Grossgebietiger, Komthure, Vögte, Pflieger, Hochmeister-Kompane, Kreuzfahrer und Söldner-Hauptleute in Preussen, Königsberg 1843*, s. 56.

⁴ W pierwszej połowie XIV w. tylko Siegfried von Sitten (Wielki Szpitalnik 1332–1343) piastował swą godność dziesięć lat lub dłużej. W drugiej połowie XIV w. byli to Wielki Komtur Wolfram von Beldersheim (1360–1374), Wielcy Marszałkowie Siegfried von Dahnenfeld (1346–1360) i Hennig Schnidekop (1360–1370), Wielcy Szpitalnicy Ortluf von Trier (1354–1371), Ulrich Fricke (1372–1384) i Siegfried von Bassenheim (1384–1396), Wielki Sztatny Werner von Rondorf (1355–1372) oraz Skarbnik Schweder von Pellant (1356–1375). Do nich można doliczyć dwóch braci, którzy rozpoczęli urzędowanie w późnym XIV w., a granice 10 lat przekroczyli we wczesnym XV w., czyli Wilhelma von Helfenstein (Wielki Komtur 1391–1404) i Wernera von Tettingen (Wielki Marszałek 1392–1404) – D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 31 i nn.; J. Voigt, op. cit., s. 6 i nn.

na nim przez co najmniej trzy miesiące⁵. Także wśród Krzyżaków, którzy podawani są jedynie rokiem lub latami bez miesięcy, liczone będą za dany rok trzy miesiące⁶.

Ponieważ luki w przekazie pojawiają się w wielu komturstwach i obecne są w każdym dziesięcioleciu⁷, trudno o dokładniejszą statystykę. Potrzebne zatem będą matematyczne wyznaczniki. Pierwszym będzie iloraz liczby wszystkich udokumentowanych braci–komturów oraz Wielkich Dostojników z każdego dziesięciolecia podzielony przez liczbę udokumentowanych komturstw, do których dodawanych będzie sześć tradycyjnych godności Wielkich Dostojników [tj. (komturzy + 6 Wielkich Dostojników) : (udokumentowane komturstwa + 6) = wyznacznik 1].

Uwzględnić przy tym należy, iż brak jest wykazów czy ksiąg urzędowych⁸, w których podawany byłby dokładny początek i koniec urzędowania krzyżackich braci. Dziśjsze spisy opierają się na adnotacjach pierwszych i ostatnich śladów ich obecności z różnych przywilejów lokacyjnych bądź ich potwierdzeń, dokumentów zarządzania krajem czy nawet źródeł dyplomatycznych. Oznacza to po pierwsze, iż dany urzędnik mógł objąć swą funkcję wcześniej bądź trwać na niej dłużej⁹. Po drugie, nie po wszystkich braciach przetrwały do dziś wzmianki, na co bardzo jasno wskazują luki w przekazie występujące w wielu, szczególnie mniejszych i średnich komturstwach. Brakuje zatem kompletnych danych, co powoduje, iż niniejsze wyliczenia obarczone są mimo wszelkiej staranności tzw. błędem statystycznym. Odizolowany „wyznacznik 1” może więc dawać niepełny, a miejscami nawet przekłamany obraz.

By takie ryzyko zmniejszyć, statystyka musi zostać uzupełniona o drugą liczbę. W niniejszym będzie to procentowe porównanie wszystkich lat urzędowych z każdej dekady z latami udokumentowanymi w źródłach. Przybliży to dokładność przekazu dziejowego w każdym dziesięcioleciu. Na przykład przy dwudziestu znanych

⁵ Brane pod uwagę będą akurat trzy miesiące, a nie np. pół roku, gdyż na podstawie jednej tylko daty można przypuszczać, iż dany Krzyżak sprawował swoją funkcję ok. 1–2 miesiące wcześniej i ok. 1–2 miesiące później, co daje okres 2–4 miesięcy, czyli uśredniając właśnie trzy miesiące. Na dalej idące przypuszczenia nie pozwala dość skromnie zachowana baza źródłowa.

⁶ Oznacza to, iż np. u Davida von Cammerstein, podawanego jako komtur gdański (1311–1317) liczone będą za pierwszy rok (1311) trzy miesiące, za kolejne pięć lat (1312–1316) po dwanaście miesięcy w każdym z tych pięciu lat, a w ostatnim roku (1317) znów trzy miesiące.

⁷ Niniejsze dane oparte są na wersji elektronicznej: D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 3 i nn.

⁸ Dopiero od 1364 r. przy przejmowaniu i składaniu urzędów wprowadzone zostały inwentarze, które do czasów dzisiejszych przetrwały jedynie w niewielkich częściach – zob. J. Sarnowsky, *Der Deutsche Orden*, München 2007, s. 72.

⁹ Przy braciach długo pozostających na jednej funkcji możliwym ponadto jest, iż złożyli ją oni po kilku latach, a ich następcą się nie sprawdził i po krótkim okresie został odwołany, nie pozostawiając po sobie trwałych wzmianek w przekazie dziejowym. Wówczas na ten sam urząd mógł powrócić wcześniejszy Krzyżak, pozostając na nim przez kolejne kilka lat. Taki scenariusz oznaczałby większą fluktuację na urzędach, niż wskazywałyby na to dziś dostępne dane. Choć jest on teoretycznie możliwy, to w praktyce raczej nie zdarzał się często, na co wskazuje przykład Gdańska. Po Heinrichu von Rechter (V 1348 – przed XI 1351) powołany został dotychczasowy wójt Leske Kirsilie von Kinduswulie (XII 1352 – XI 1355). Jako komtur gdański zadaniom raczej nie podołał i znów stał się wójtem Leske. Natomiast brat Heinrich na urząd naczelnika nadwiślańskiego komturstwa już nie powrócił. Zjawił się na nim na krótko Schweder von Pellant (VII 1356), a po nim Wolfram von Belderheim (IV 1357 – I 1360) – zob. P. Gotówko, *Förderungspräferenzen des Hochmeisters Winrich von Kniprode zu Beginn seiner Regentschaft*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” (dalej: KMW) 2023, nr 1(320), s. 16 i nn.

komturstwach wszystkie lata urzędowe nie muszą wynosić dwieście, gdyż niektóre komturstwa powstawały w trakcie dekady lub zmieniały swój status. Do tego oczywiście dodane będą lata Wielkich Dostojników [tj. (wszystkie lata urzędowe w komturstwach + wszystkie lata 6 Wielkich Dostojników) : (udokumentowane lata w komturstwach + udokumentowane lata 6 Wielkich Dostojników) : = wyznacznik 2]. W ten sposób wiadomym będzie, w ilu procentach przekaz z udokumentowanych komturstw jest kompletny. Te komturstwa, w których przekaz źródłowy się urywa, nie mogą być w statystykach uwzględnione, gdyż nie wiadomo, czy w nieudokumentowanym czasie nie zostały one przekształcone w prokuratorie bądź wójtostwa lub czy nie zapanował na nich świady wakat¹⁰.

W wyliczeniach, mających uchwycić powyższe dane, ukaże się również, ilu brać łącznie piastowało wspomniane urzędy w danych przedziałach czasowych, ilu było wśród nich nowych, a ilu dotychczasowych dygnitarzy. Dane te zostaną przedstawione nie tylko w liczbach absolutnych, ale także w ujęciu procentowym. Wcześniejsze badania nie odpowiadały dalej na pytanie, czy po śmierci Winricha von Kniprode częstotliwość rotacyjna powróciła do poziomu sprzed jego epoki, pozostała taka sama czy jeszcze bardziej osłabła. Również na to zagadnienie poszukiwana będzie odpowiedź.

Dokładniejszej definicji wymaga wreszcie przedział czasowy. Wielki Mistrz przeniósł swoją siedzibę do Malborka we wrześniu 1309 r., w tym samym roku Zakon dokonał definitywnego podboju Pomorza¹¹. Dlatego niniejsza analiza rozpocznie się w styczniu 1310 r. i podzielona będzie na dziesięciolecia. I tak pierwsze z nich zakończy się w grudniu 1319 roku¹², drugie siłą rzeczy rozpocznie się w styczniu 1320 r. i trwać będzie do grudnia 1329 r., trzecie obejmie czas od stycznia 1330 do grudnia 1339 r. itd. Łącznie wzięte zostanie pod uwagę dziesięć dziesięcioleci, czyli okres stu lat, zaczynający się w styczniu 1310 r., a kończący w grudniu 1409 r. W tym przedziale

¹⁰ Przykładem na zmiany administracyjne może być komturstwo w Tucholi, które stało się w latach 1356–1383 tymczasowo prokuratorią, lub komturstwa w Rogoźnie, Lipnie czy Unisławiu, które zostały po 1326 r. na stałe wójtostwami (w dwóch pierwszych przypadkach) względnie prokuratorią. Wakat natomiast zapanował w latach 1320–1331 na stanowisku Wielkiego Marszałka lub w latach 1397–1418 w komturstwie w Rynie – zob. D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 32, 68–69, 77, 113; Gdyby mimo wszystko przyjąć, iż jednostki administracyjne z lukami w przekazie pozostały komturstwami, wówczas dokładność procentowa przekazu dziejowego w danym dziesięcioleciu uległaby spadkowi, o czym będzie jeszcze mowa poniżej przy konkretnych wywodach dotyczących lat 50., 60. i 70. XIV w.

¹¹ K. Militzer, *Von Akkon zur Marienburg. Verfassung, Verwaltung und Sozialstruktur des Deutschen Ordens 1190–1309*, Marburg 1999, s. 424 i nn.; H. Crome, *von Feuchtwangen, Siegfried*, w: *Altpreuussische Biographie*, Bd. I, ed. C. Krollmann, Marburg/Lahn 1974, s. 181; U. Niess, *Siegfried von Feuchtwangen (Mitte Oktober 1303 – 5. III. 1311)*, w: *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190–1994*, ed. U. Arnold, Marburg 1998, s. 51–52; K. Forstreuter, *Das „Hauptstadtproblem“ des Deutschen Ordens*, „Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands“ 1956, 5, s. 140; P. Pizuński, *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich*, Skarszewy 2017, s. 67 i nn.; M. Dorna, *Bracia Zakonu krzyżackiego w Prusach w latach 1228–1309*, Poznań 2004, s. 15 i nn.; L. Rogalski, *Dzieje krzyżaków oraz ich stosunki z Polską, Litwą i Prusami, poprzedzone rysem wojen krzyżowych*, t. I, Warszawa 1846, s. 402 i nn.

¹² Na pierwszy rzut oka może się mylnie wydawać, iż 1310–1319 obejmuje dziewięć lat. Licząc każdy rok z osobna otrzymuje się jednak dziesięć lat.

czasowym wpływ czynników zewnętrznych wydaje się być zminimalizowany, gdyż powierzchnia państwa zakonnego wówczas ani nie rozrastała, ani nie kurczyła się w znaczący sposób¹³. Nie było ani spektakularnych porażek, które pozostawiłyby po sobie personalną wyrwę, ani pod względem administracyjnym liczba komturstw nie uległa większym czy gwałtownym przemianom¹⁴.

OKRES OD 1310 DO 1330 R.

Pierwsza dekada (1 styczeń 1300 – 31 grudzień 1309) nie może być ze wspomnianych powodów brana pod uwagę. Jedynie gwoli ścisłości wspomnieć należy, iż udokumentowanych jest w niej 28 braci, z czego 11 znika do końca 1309 r. ze źródeł¹⁵, a 17 pojawia się także po styczniu 1310 r.

Dane dotyczące drugiej dekady (styczeń 1310 – grudzień 1319) sprawiają wrażenie mocno niekompletnych, w szczególności gdy porówna się je z późniejszymi dziesięcioleciami. Luki w przekazie najbardziej zniekształcają obraz w średnich i małych komturstwach¹⁶. Niemniej jednak przekaz ten nie będzie w niniejszym poddawany uzupełnieniom – poza nielicznymi wyjątkami, gdzie sprawowanie urzędu przez tego samego Krzyżaka w następnym dziesięcioleciu jawi się jako bardzo pewne. Za taki wyjątek można uznać Heinricha von Werderthau, wzmiankowanego jako komtura Nieszawy w kwietniu 1309 (czyli jeszcze przed zakreślonym przedziale czasowym), a następnie po długiej przerwie w tej samej funkcji w latach 1321–1324. Wielce prawdopodobnym jest, iż stał na czele nieszawskiego komturstwa także w lub

¹³ W porównaniu z XIII czy XV wiekiem – zob. E. Weise, *Winrich von Kniprode, Hochmeister des Deutschen Ordens (etwa 1310–1382)*, „Rheinische Lebensbilder“ 1966, Bd. II, s. 32: mapa; B. Jähnig, op. cit., s. 257: mapa; M. Arsyński, *Zamki i umocnienia krzyżackie*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Podziały administracyjne i kościelne w XIII.–XVI. wieku*, red. Z. Nowak, R. Czaja, Toruń 2000, s. 40–41: mapa; K. Górski, *Zakon krzyżacki a powstanie państwa pruskiego*, Wrocław 1977, s. 156: mapa 4.

¹⁴ Literatura podaje ogólnikowo, iż w Prusach do 1466 r. działało 21 komturstw: Bałga, Bierzgowo, Brodnica, Człuchów, Gdańsk, Golub, Gniew, Grudziądz, Kłajpeda, Kowalewo, Nieszawa, Ostróda, Papowo, Pokarmin, Pokrzywno, Radzyń, Ragneta, Starogród, Świecie, Toruń oraz Tuchola – zob. H. Hartmann, *Hochmeister, Deutschmeister, Landkomtur, Komtur, Hauskomtur, Ritter, Priester – Ämter und Lebensweise der Deutschordensangehörigen (bis etwa 1809)*, w: *Der Deutsche Orden und die Ballei Elsaß-Burgund*, ed. H. Brommer, Bühl Baden 1996, s. 79; Dane te nadają się jako pierwszy wyznacznik, nie są jednak do końca prawidłowe, gdyż Zakon utrzymywał w XIV w. także przez pewien czas komturstwa w Bytowie, Dobrzyniu, Lęborku, Lipnie, Nowym Mieście Lubawskim, Orłowie, Słupsku, Tapiawie, Rynie, Unisławiu, Wielądzu czy Wystruciu (niem.: Insterburg).

¹⁵ Byli to: Bertold von Bruhaven (komtur w Królewcu), Dietrich (Bierzgowo), Günter (starszy) von Schwarzburg (Ziemia Chełmińska), Heinrich (Starogród), Heinrich (Bałga), Heinrich von Dobien (Toruń), Konrad Sack (Toruń, Golub), Konrad von Lichtenhain (Elbląg, Pokarmin), Kuno (starszy) von Hattstein (Pokarmin), Siegfried von Rechberg (Bałga), Werner/Weniko (Tapiawa). W przypadku Konrada von Lichtenhain oraz Konrada von Lichtenhagen przyjmowana jest jedna osoba z pierwszym wariantem pisowni. Z Kłajpedy znani są jeszcze Eckhart i Detmar, w owym czasie jednak to komturstwo należało do inflanckiej gałęzi Zakonu – zob. D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 30, 45, 52, 137; G. von Mülverstedt, *Die Beamten und Conventsmitglieder in den Verwaltungs-Districten des Deutschen Ordens innerhalb des Regierungsbezirks Danzig*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins“, H. XXIV, Danzig 1888, s. 26 z odn. 11.

¹⁶ Najlepiej widoczne jest to w Radzynie lub Bierzgowie, gdzie brak jakichkolwiek informacji ze wspomnianej dekady.

po roku 1310. Odnosnie ogólnych przemian administracyjnych wspomnieć należy, że w roku 1316 zacierają się ślady komtura w Wieldzadzu¹⁷. Ponadto właśnie w tym dziesięcioleciu dokonały się przemiany wśród naczelnych dygnitarzy, które do utrwalenia się potrzebowały jednak jeszcze dekady. Wielki Szpitalnik otrzymał zarząd nad Elblągiem, Wielki Szatny nad Dzierzgoniem, a Marszałek przeniósł się do Królewca. Rok 1317 był kulminacyjnym rokiem w perturbacjach między Wielkim Mistrzem Karlem von Trier a lokalnymi Krzyżakami, w efekcie czego ten pierwszy wyjechał z Prus¹⁸. W roku 1318 od urzędów Wielkiego Szatnego i Wielkiego Szpitalnika odseparowane zostały (do 1326 r.) ich komturstwa¹⁹.

Mimo wielu luk między 1310–1319 ustalić można łącznie 36 braci, którzy zasiadali na jednym (lub kilku) z 20 urzędów komturskich lub 6 urzędów Najwyższych Dygnitarzy. Gdy podzieli się tych 36 Krzyżaków przez 26 urzędów, otrzymuje się współczynnik rotacyjny 1,38. Jeżeli wśród tychże dwudziestu komturstw oraz sześciu urzędów dygnitarskich przekaz nie zawierałby żadnych luk, wówczas udokumentowanych byłoby dokładnie dwieście sześćdziesiąt lat. Brak wielu danych powoduje, iż w niniejszej dekadzie światło dziejowe pada w komturstwach na jedynie 102 lata oraz 8 miesięcy²⁰. Przekaz wypada lepiej w przypadku sześciu Najwyższych Dostojników, którzy pozostawili po sobie dane dotyczące 49 lat i 7 miesięcy²¹. Z 260 lat urzędowych udokumentowane są łącznie 152 lata i 3 miesiące, czyli 58,56% całej znanej dziś dekady. Ponadto awans we wspomnianym dziesięcioleciu powiódł się 19 (53%) Krzyżakom, natomiast kolejnych 16 (47%) było już wcześniej co najmniej komturami.

¹⁷ M. Dygo, *Ekspansja terytorialna i władztwo terytorialne (1249–1309)*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego...*, s. 83 (mapa 5), s. 99; M. Knyzewski, *Siedziby średnich i niższych rangą urzędników krzyżackich na terenie dzisiejszej Polski. Studium archeologiczne*, Łódź 2018, s. 76.

¹⁸ Nie miało to jednak wpływu na liczbę komturów czy wysokich dygnitarzy, gdyż strony konfliktu utrzymały swe urzędy – zob. S. Józwiak, *Centralne organy władzy*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego...*, s. 127; U. Niess, *Hochmeister Karl von Trier 1311 – 1324*, Marburg 1992, s. 108 i nn.; K. Militzer, *Historia Zakonu Krzyżackiego*, tłum. E. Marszał, J. Zakrzewski, Kraków 2007, s. 137–139; M. Jackiewicz-Garniec, M. Garniec, *Zamki państwa krzyżackiego w dawnych Prusach. Powiśle, Warmia, Mazury*, wprowadzenie M. Arszynski, J. Trupinda, Olsztyn 2006, s. 116, 131.

¹⁹ K. Conrad, *Werner von Orseln (6 VII 1324 – 18 XI 1330)*, w: *Die Hochmeister des Deutschen...*, s. 62.

²⁰ Są to komturstwa: Bałga (9 lat), Dzierzgoń jako samodzielne komturstwo (1 rok, 11 miesięcy), Elbląg jako samodzielne komturstwo (2 lata, 4 miesiące), Gdańsk (7 lat, 1 miesiąc), Gniew (9 lat, 2 miesiące), Golub (2 lata, 9 miesięcy), Grudziądz (7 lat, 7 miesięcy), Kowalewo (4 lata, 4 miesiące), Królewiec jako samodzielne komturstwo (6 lat, 3 miesiące), Nieszawa (6 miesięcy), Pokarmin (8 lat, 10 miesięcy), Pokrzywno (7 lat, 4 miesiące), Radzyń (10 lat), Ragneta (2 lata, 6 miesięcy), Rogoźno (4 lata, 1 miesiąc), Starogród (3 miesiące), Świecie (3 miesiące), Toruń (3 lata, 6 miesięcy), Wieldzadz (6 lat, 2 miesiące) oraz Ziemia Chełmińska (8 lat, 10 miesięcy). Razem znanych jest 20 komturstw, w których dane obejmują 102 lata oraz 8 miesięcy.

²¹ Wielki Mistrz (9 lat, 9 miesięcy, jest 3-miesięczny wakaty), Wielki Komtur (8 lat, 10 miesięcy), Wielki Marszałek (8 lat, 10 miesięcy), Wielki Szpitalnik (8 lat, 6 miesięcy), Wielki Szatny (7 lat, 1 miesiąc), Skarbnik (6 lat, 7 miesięcy); razem 49 lat i 7 miesięcy; Przy urzędzie Wielkiego Komtura otrzymuje się 8 lat i 10 miesięcy jedynie przy założeniu, iż Heinrich von Gera piastował tę godność od IX 1312 do IV 1314, co jest niepewne, gdyż od IX 1309 do VI 1313 udokumentowany jest tam Heinrich von Plotzke – zob. D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 3, 31.

Lista I. Wielcy Dostojnicy oraz komturzy od stycznia 1310 do grudnia 1319 r.

- D:** David von Cammerstein (K Gdańsk bez miesiąca 1311 – bez miesiąca 1317), Dietrich von Lichtenhain (K Starogród X 1310, K Ziemi Chełmińskiej X 1310 – VII 1313).
-
- E:** *Eberhard von Virneburg* ([K Malbork 1302–1304, K Królewiec 1305–1309], SZN IX 1309 – bez miesiąca 1310, K Królewiec I 1315).
-
- F:** Friedrich von Liebenzell (K Ragneta bez miesiąca 1317 – IX 1318), Friedrich von Wildenberg (K Królewiec V 1311 – VIII 1312, SZP IX 1312 – przed IX 1317, WKO I–XI 1318).
-
- G:** *Gerhard von Mansfeld* (K Pokarmin IV 1309 – X 1313), *Goswin* (K Toruń IX 1309 – pierwsza połowa 1313), Günther von Arnstein (K Dzierzgoń VIII 1311 – V 1312, K Bałga X 1313 – VIII 1321).
-
- H:** Heinrich Goldechen (K Rogoźno IV 1314 – I 1315), Heinrich Hiserstet (K Gdańsk II 1310), Heinrich Thuvel (K Kowalewo VII 1317 – I 1319), Heinrich von Buchholz (K Gniew V 1312 – I 1324), *Heinrich von Gera* ([K Nieszawa 1298], Elbląg VI 1304 – IV 1312, WKO IX 1312 – IV 1314, K Ziemi Chełmińskiej VI 1313 – VII 1319), *Heinrich von Isenburg* ([K Gniew 1302–1306], K Bałga III 1308 – IX 1312, SZT IX 1312 – bez miesiąca 1314, K Królewiec VIII 1315, K Golub III 1316, SZP IX 1317 – VIII 1320), Heinrich von Lauterbach (K Gdańsk XII 1317 – bez miesiąca 1319), *Heinrich von Plotzke* ([K Bałga 1304], WKO IX 1309 – VI 1313, MAR III 1313 – VI 1320, K Królewiec VIII 1315 – VI 1320), Heinrich von Senskau (K Pokarmin I 1315 – VIII 1321), *Heinrich von Werderthau* ([K Nieszawa 1302–1306, K Dzierzgoń 1306], K Nieszawa 1309], ew. K Nieszawa 1310), *Hermann* ([K Bałga 1303, Golub 1306], K Radzyń I 1312 – VIII 1321).
-
- J:** Johann (K Nieszawa I 1313), Johann Lynke (K Pokrzywno I 1313), Johann Schrape (SKA VIII 1311 – I 1317), *Johann von Alvensleben* ([K Kujawy 1301, K Królewiec 1302–1304, K Malbork 1305–1309], K Pokrzywno IX 1309 – IX 1312 oraz X 1313 – I 1318).
-
- K:** Karl von Trier (WMI VII 1311 – II 1324), Konrad (K Świecie IV 1317).
-
- L:** *Luther von Braunschweig* (K Golub I 1308 – VI 1312, SZN VII 1314 – bez miesiąca 1320), Luter von Sparenberg (SKA III 1318 – bez miesiąca 1319).
-
- O:** *Otto* (K Kowalewo IV 1293 – IX 1312), Otto von Luterberg (K Wieliczka I 1308 – II 1316).
-
- P:** *Peter* (K Radzyń X 1304 – przed 1312).
-
- S:** *Sieghard von Schwarzburg* ([K Rogoźno 1298–1300, K Dzierzgoń 1301–1306], SZP II 1311 – IX 1312, K Dzierzgoń I 1308 – I 1311, K Grudziądz VI 1312 – X 1328), *Siegfried* (K Gniew IV 1309 – VI 1311), *Siegfried von Feuchtwangen* (WMI X 1303 – III 1311).
-
- U:** *Ulrich* (K Rogoźno bez miesiąca 1306 – bez miesiąca 1313).
-
- V:** *Volrad von Lödla* (Ragneta [1302–1309 oraz] ponownie VIII 1314 – I 1315).
-

W: Werner von Orseln (Ragneta IV 1312 – bez miesiąca 1313, WKO I 1315 – IV 1317 oraz VIII 1319 – VII 1324).

Łącznie 36 braci (17 z wcześniejszej/wcześniejszych dekad/y, 19 nowych)

Wyjaśnienia: Bracia, którzy we wcześniejszych dziesięcioleciach osiągnęli godność komtura lub Wielkiego Dostojnika, zaznaczeni są *kursywą*. Urzędy, które dobiegły końca przed styczniem 1310 r., znajdują się w nawiasach kwadratowych [] bez dat miesięcznych.

Skróty: WMI – Wielki Mistrz, WKO – Wielki Komtur, MAR – Marszałek, SZP – Wielki Szpitalnik, SZN – Wielki Szatny, SKA – Skarbnik, K – komtur.

Przekaz źródłowy poprawia się nieco w kolejnej dekadzie, czyli latach 20. XIV w., choć nadal jest on w wielu miejscach niekompletny. Przykładem może być komuturstwo w Unisławiu, przeformowane pod koniec lat 30. w prokuratorstwo, gdzie tylko w 1326 r. wzmiankowany jest z imienia niejaki komtur Heinrich²². W latach 1326–1327 Wielki Mistrz Werner von Orseln dokonał wielu reform administracyjnych. Wielki Szpitalnik i Wielki Szatny umocnili swoje pozycje jako naczelnicy w Elblągu i Dzierzgoniu, a komturstwa w Lipnie i Rogoźnie zostały przekształcone w wójtostwa²³. W roku 1328 założone przez inflancką gałąź Zakonu komturstwo w Kłajpedzie zostało wcielone do gałęzi pruskiej²⁴. W latach 1329–1332 wzmiankowane jest komturstwo w Dobrzyniu²⁵. Kolejne komturstwo powstało po nabyciu Ziemi Słupskiej w 1329 r. i utrzymało się do 1350 roku²⁶. W przekazie dziejowym powracają wzmianki o komturach w Bierzgłowie oraz Papowie, pojawiają także po

²² Po nim pojawia się luka aż do 1364 r. – zob. D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 113; S. Józwiak, *Podziały administracyjne, w: Państwo zakonu krzyżackiego...*, s. 133; M. Toebben, *Historisch-comparative Geographie von Preussen*, Gotha: Justus Perthes 1858, s. 169; M. Knyzewski, op. cit., s. 75, 141; Inne przykłady to Tuchola, gdzie przekaz rozpoczyna się od 1330 r., Świecie, gdzie do 1320 r. nie ma nic oprócz wzmianki o komturze Konradzie z 1317 r., Kłajpeda, gdzie po wzmiance o komturze imieniem Detmar z 1304 r. następuje luka aż do 1365 r., czy Rogoźno z luką za lata 1316–1325 – zob. D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 59–77.

²³ Z Lipna nie jest znany ani jeden komtur – zob. K. Militzer, *Historia Zakonu...*, s. 141; Między 1321 a 1326 rokiem Wielki Szpitalnik i Wielki Szatny nie nazywani byli dodatkowo komturami – *Preussisches Urkundenbuch* (dalej: PUB), Bd. II, ed. M. Hein, E. Maschke, Aalen: Scienta 1961, nr 315, 407; S. Helms, *Luther von Braunschweig*, Marburg 2009, s. 61 n.; Dygo, op. cit., s. 83 (Mapa 5); U. Arnold, *Luther von Braunschweig*, w: *Die Hochmeister des Deutschen...*, s. 65.

²⁴ B. Jähnig, *Verfassung und Verwaltung des Deutschen Ordens und seiner Herrschaft in Livland*, Berlin 2011, s. 110; K. Militzer, *Historia Zakonu...*, s. 142; L. Fenske, K. Militzer, *Ritterbrüder im livländischen Zweig des Deutschen Ordens*, Köln 1993, s. 10 i nn.; Wzmianki o pierwszym komturze z pruskiej gałęzi zakonu pochodzą dopiero z roku 1365.

²⁵ Nie jest jednak znany z imienia czy nazwy rodowej żaden komtur – zob. M. Knyzewski, op. cit., s. 73.

²⁶ Zostało nazwane komturstwem słupskim (Komturei Stolp). Ziemia Słupska dostała się w ręce Zakonu jako zastaw za pożyczkę udzieloną pomorskiemu księciowi Barnimowi III. Władzy krzyżackiej sprzeciwiły się tamtejsze rycerstwo i miasta, które w 1342 r. dostarczyły pieniądze na wykup tego zastawu. Komturzy słupscy wzmiankowani są aż do marca 1350 r. – zob. J. Tandecki, *Rozwój terytorialny państwa zakonnego w Prusach – Polityka zewnętrzna, w: Państwo zakonu krzyżackiego...*, s. 105, 107 (mapa 6); K. Militzer, *Historia Zakonu...*, s. 142; N. Delestowicz, *Werner von Orseln, w: Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku 1309–1457*, red. N. Delestowicz, Kraków 2018, s. 42–43; D. Heckmann, *Amtsträger*, s. 73.

raz pierwszy informacje o komturach w Człuchowie oraz w Wystruci (niem. Insterburg)²⁷.

Niektórzy bracia udokumentowani są tylko w swoim dziesięcioleciu, jak Otto von Consberg, komtur w Kowalewie od 21 grudnia 1320 r. Do 18 października 1329 r. Prawdopodobnym jest, iż sprawował on swój urząd jeszcze kilka miesięcy po ostatniej wzmiance, czyli także na początku 1330 r. Ponieważ brak na to dowodów, okres jego urzędowania nie będzie w niniejszym zmieniany. Również wątpliwym jest, czy Sieghard von Schwarzburg faktycznie przewodził komturstwu w Grudziądzu nieprzerwanie od lata 1312 roku aż do października 1328. Brak jest jednak w tym przedziale czasowym innego brata. Znany tylko z imienia komtur gdański Johann (1322–1328) nie jest wedle badawczy tożsamy z niezawskim komturem Johannem (1313), który także pozostawił po sobie jedynie imię²⁸.

Na urzędzie Wielkiego Marszałka następuje wakat od 1320–1331, dlatego w tym dziesięcioleciu swoje funkcje wykonywało jedynie pięciu Wielkich Dostojników.

Między 1320–1329 udokumentowane są zatem 23 urzędy komturskie oraz 5 urzędów Wielkich Dostojników, a na nich razem 46 braci. Współczynnik rotacyjny (46 braci : 28 urzędów) wynosi 1,64. Na owych 23 urzędach komturskich znane są 123 lata oraz 8 miesięcy²⁹, a na 5 najwyższych godnościach 45 lat i 5 miesięcy³⁰. Łącznie z 280 lat urzędniczych w tej dekadzie udokumentowanych jest 169 lat i 1 miesiąc (60,39%). Jest to więcej niż w poprzednim dziesięcioleciu, więc i dokumentacja czasowa jawi się jako bardziej dokładna. Nowych braci było 25 (54,5%), a 21 (45,5%) kontynuowało swoje kariery z ostatniego dziesięciolecia.

Lista II. Wielcy Dostojnicy oraz komturzy od stycznia 1320 do grudnia 1329 r.

A: Albrecht von Ore (K Bałga VII 1322, K Ragneta XI 1325 – XI 1327, K Gdańsk II 1329 – IX 1331)

²⁷ W Bierzłowie następuje po Dietrichu (1306) luka aż do brata Goswina (1320). W Papowie pierwszym poświadczonym komturem był niejaki Alexander (1283–1294), a kolejnym dopiero Siegfried (1320). W Człuchowie pierwszy znany komtur to Ludwig Liebenzell (1321–1323). Komtur Wystrucia Gottfried von Heimburg sprawował równocześnie urząd komtura w Królewcu (1326–1329) – zob. D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 44, 65, 70, 99.

²⁸ B. Śliwiński, *Johann, komtur gdański*, w: *Gedanopedia*, online: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=JOHANN,_komtur_gdański; dostęp: 19 I 2022 r.; D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 49, 62.

²⁹ Bałga (6 lat, 1 miesiąc), Bierzłowo (1 rok, 4 miesiące), Człuchów (5 lat, 1 miesiąc), Gdańsk (8 lat, 2 miesiące), Gniew (9 lat), Golub (8 lat, 5 miesięcy), Grudziądz (8 lat, 10 miesięcy), Kowalewo (8 lat, 11 miesięcy), Królewiec (8 lat, 11 miesięcy), Niezawa (3 lata, 10 miesięcy), Papowo (4 lata, 5 miesięcy), Pokarmin (5 lat, 4 miesiące), Pokrzywno (7 lat, 1 miesiąc), Radzyń (2 lata), Ragneta (2 lata, 10 miesięcy), Rogoźno (4 miesiące), Słupsk (5 miesięcy), Starogród (4 lata, 2 miesiące), Świecie (8 lat, 9 miesięcy), Toruń (7 lat, 8 miesięcy), Unisław (3 miesiące), Wystruc (2 lata, 9 miesięcy) oraz Ziemia Chelmińska (9 lat, 1 miesiąc).

³⁰ Wielki Mistrz (9 lat i 8 miesięcy), Wielki Komtur (10 lat), Wielki Szpitalnik (9 lat i 2 miesiące), Wielki Szatny (10 lat), Skarbnik (6 lat i 7 miesięcy).

B: Beringer von Mellingen (K Starogród II 1326 – VIII 1330), Bernholt/Bernhart (K Radzyń III–VI 1328)

D: *David von Cammerstein* ([ponownie] K Gdańsk II 1320 – bez miesiąca 1321), Dietrich von Altenburg (K Ragneta X 1323 – bez miesiąca 1325, K Bałga XI 1325 – I 1331), *Dietrich von Lichtenhain* (K Świecie II 1320 – X 1328, równocześnie K Człuchów I 1323 – X 1326)

E: Eberhard von Duna (SZT II 1320 – II 1327), *Eilger von Honstein* ([kursywą, gdyż K Rogoźno 1301–1302], K Golub VIII 1321 – II 1330)

F: *Friedrich von Wildenberg* (WKO VII 1324 – V 1330)

G: Goswin (K Bierzgłowo III 1320), Gottfried von Heimburg (K Królewiec XII 1326 – VIII 1329 i równocześnie K Wystruć XII 1326 – IX 1329), *Günther von Arnstein* (K Bałga X 1313 – VIII 1321), Günther von Schwarzburg (K Pokrzywno IV 1321 – IX 1324, K Gniew II 1325 – III 1330)

H: Heidenreich von Haugwitz (K Papowo II 1326 – VIII 1330), Heinrich (K Unisław II 1326), Heinrich Dusemer (K Ragneta III 1329), *Heinrich Goldechen* (K Starogród VIII 1320), *Heinrich von Buchholz* (K Gniew V 1312 – I 1324), *Heinrich von Gera* (K Pokrzywno IX 1326 – X 1328), *Heinrich von Isenburg* (SZP XI 1317 – VIII 1320, K Królewiec I 1321 – VIII 1326), Heinrich von Leuchtenberg (SZP II 1321 – VIII 1326), Heinrich (starszy) von Plauen (K Pokrzywno III 1328 – VIII 1330), *Heinrich von Plotzke* (MAR 1315–1320, K Królewiec VIII 1315 – VI 1320), *Heinrich von Senskau* (K Pokarmin I 1315 – VIII 1321), *Heinrich von Werderthau* ([ponownie] K Nieszawa III 1321 – IX 1324), *Hermann* (K Radzyń I 1312 – VIII 1321), Hermann von Anhalt (K Nieszawa X 1327), Hermann von Oppen (SZP II 1327 – IX 1331), Hildebrand von Rechberg (SKA 1323–1326), Hugo von Almenhausen (K Toruń VIII 1326 – VI 1327)

J: Johann (K Gdańsk V 1322 – V 1328), *Johann Lynke* (K Pokrzywno IV–VI 1320)

K: *Karl von Trier* (WMI 1311–1324), Konrad Kesselhut (K Papowo VII 1322, SKA II 1327 – VII 1331)

L: *Ludwig von Liebenzell* ([kursywą, gdyż K Ragneta 1294–1300], K Człuchów koniec 1321 – przed I 1323), *Luther von Braunschweig* (SZN VII 1314 – II 1320, ponownie II 1327 – II 1331), *Luter von Sparenberg* (K Toruń III 1320 – II 1326)

N: Nikolaus (K Rogoźno II–V 1326)

O: Otto von Consberg (K Kowalewo XII 1320 – X 1329), Otto von Dreyleben (K Bierzgłowo X 1327 – VI 1328), *Otto von Luterberg* (K Ziemi Chełmińskiej XII 1320 – II 1333)

R: Rüdiger von Thalheim (K Pokarmin V 1326 – VII 1334)

S: Siegfried (K Papowo IV 1320), *Sieghard von Schwarzburg (K Grudziądz VI 1312 – X 1328, K Bierzysłowo IX 1329 – VIII 1330)*

U: Ulrich von Haugwitz (K Toruń X 1327 – VI 1328, K Słupsk VII 1329 – IV 1334)

W: *Werner von Orseln (WKO VIII 1319 – VII 1324, WMI VII 1324 – XI 1330)*

Łącznie 48 braci (21 z wcześniejszej dekady, 27 nowych)

Wyjaśnienia: Bracia, którzy we wcześniejszym dziesięcioleciu osiągnęli godność komtura lub Wielkiego Dostojnika, zaznaczeni są kursywą.

Skróty: WMI: Wielki Mistrz, WKO: Wielki Komtur, MAR: Marszałek, SZP: Wielki Szpitalnik, SZN: Wielki Szatny, SKA: Skarbnik, K: komtur.

LATA 30. XIV W.

Z lat 30. zachowało się już nieco więcej dokumentów źródłowych, tak więc liczba braci-komturów i Najwyższych Dostojników daje lepszy, choć nadal w wielu miejscach niepełny obraz³¹. Również odnośnie tej dekady zachodzi potrzeba kilku uwag formalnych. Pojawiają się pierwsze wzmianki o komturze w Tucholi³². Komturstwo Ziemi Chełmińskiej zostało zlikwidowane w 1335 roku³³. W Nowym Mieście Lubawskim znany jest tylko jeden komtur, Otto von Luterberg w 1334 r., natomiast z 1339 r. pochodzi wzmianka o jedynym komturze na Kujawach, Bertoldzie von Ende, a podawany przez Heckmanna Heinrich von Gera nie mógł urzędować w Pokrzywnie 1326–1342, gdyż w latach 1328–1330 zjawiał się tam Heinrich von Plauen a po nim Konrad von Gartow (1336–1342)³⁴. W Brodnicy założone zostało w 1337 r. nowe komturstwo³⁵. Jedyny znany komtur Morina, Heinrich Zenger (1337–1340), był po części równocześnie komturem Nieszawy (1337–1348). Trzech komturów noszących imię Rudiger mogło być przynajmniej w dwóch przypadkach ze sobą tożsamych,

³¹ W tym okresie pojawiają się np. luki w Starogrodzie (1337–1353), Papowie (1335–1340), Ragnecie (1334–1337), Radzyniu (1333–1337) czy Świeciu (1328–1334) – zob. D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 41, 65–72.

³² Miało to związek z nasiloną akcją kolonializacyjną tego regionu. Pierwszym znanym komturem był Dietrich von Lichtenhain (1330–1343) – zob. W. Długokęcki, *Kolonizacja ziemi chełmińskiej, Prus i Pomorza Gdańskiego do 1410 r., w: Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach...*, s. 191, 215; D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 77.

³³ S. Józwiak, *Rezygnacje z kariery wysokich hierarchów Zakonu Krzyżackiego w Prusach w XIV wieku*, KMW 1998, nr 1, s. 27.

³⁴ Zakon opuścił Kujawy na mocy układu pokojowego w 1343 r. Brat Otto von Luterberg, który był komturem Ziemi Chełmińskiej 1320–1333, tytułował się w Nowym Mieście Lubawskim jako komtur, a następca jako „advocatus in Nuwenmargkt”. Natomiast po Heinrichu von Plauen (1328–1330) w Pokrzywnie rządził Konrad von Gartow (1336–1342), dlatego przyjęte będzie w niniejszym, iż Heinrich von Gera pozostał na tym urzędzie jedynie do 1328 roku – PUB, Bd. III, Lief. 2, nr 615, Marburg 1958; J. Tandecki, op. cit., s. 107; D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 31, 52, 57; S. Józwiak, *Powstanie i rozwój struktury administracyjno-terytorialnej zakonu krzyżackiego na Kujawach i w ziemi chełmińskiej w latach 1246–1343*, Toruń 1997, s. 130; S. Józwiak, *Rezygnacje z kariery...*, s. 27; J. Sarnowsky, op. cit., s. 46; N. Delestowicz, *Bracia Zakonu Krzyżackiego w Prusach (1310–1351). Studium prozopograficzne*, Kraków 2021, s. 283 i nn.; M. Knyżewski, op. cit., s. 400.

³⁵ Wcześniej brat Konrad nazywany był jako Vogt (1321–25). Od 1337 r. pojawia się Friederich von Sparenberg w randze komtura – zob. Sławomir Józwiak, *Podziały administracyjne...*, s. 133; D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 73.

czego nie da się z powodu braku bliższych danych sprawdzić³⁶. Małe komturstwo w Orłowie utraciło natomiast swój status na przełomie lat 30. i 40.³⁷

W latach 1330–1339 udokumentowanych jest 60 braci, 24 komturstwa oraz 6 urzędów Wielkich Dostojników. Współczynnik rotacyjny osiąga zatem 2,00 (60 Krzyżaków : 30 urzędy = 2,00). Bardziej precyzyjne dane na temat założenia lub likwidacji jednej z komturstw pozwalają na dokładniejsze ustalenia czasowe. Na 24 komturstwa przypada tym razem nie 240 lecz jedynie 231 lat urzędowych³⁸. Na tychże 24 urzędach udokumentowane są 92 lata i 4 miesiące³⁹. Ponieważ Wielki Marszałek wznowił swą działalność w kwietniu 1331 r., na 6 najważniejszych Dygnitarzy wypada tym razem nie 60 lat urzędowych, lecz 58 lat i 9 miesięcy. Z tego znane są 53 lat i 4 miesiące⁴⁰. Łącznie z 289,75 lat urzędowych udokumentowanych jest 151,08, czyli 52,14%.

Rozpoczęte dekadę wcześniej kariery kontynuowało 18 braci (30%), a aż 42 (70%) pojawiło się po raz pierwszy na co najmniej komturskich stanowiskach.

Lista III. Wielcy Dostojnicy oraz komturzy od stycznia 1330 do grudnia 1339 r.

A: Albrecht von Braunschweig (K Gniew X 1332 – VII 1333, K Ziemi Chełmińskiej VIII 1336), *Albrecht von Ore* (K Gdańsk II 1329 – IX 1331), Alexander von Körner (K Toruń V–XII 1338, SZT VII 1339 – IX 1343)

B: *Beringer von Mellingen* (K Starogród II 1326 – VIII 1330), Bertold von Ende (K Kujawy V–IX 1339)

D: *Dietrich von Altenburg* (K Bałga XI 1325 – I 1331, MAR IV 1331 – V 1335, WMI V 1335 – X 1341), Dietrich von Blumenstein (SKA VI 1338 – V 1342), *Dietrich von Lichtenhain* (K Tuchola bez miesiąca 1330 – II 1343), Dietrich von Schenkenberg (K Ragneta III 1338, K Grudziądz VII 1338 – IX 1340), Dietrich von Speyer (K Radzyń V 1332, K Bałga IX 1337 – VIII 1341)

³⁶ B. Śliwiński, *Rudiger, komtur gdański*, w: *Gedanopedia*, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=RUDI-GER_komtur_gdański (dostęp: 19 I 2022 r.).

³⁷ Nie zachowały się wiadomości o imionach czy nazwiskach tamtejszych komturów – S. Józwiak, *Podziały administracyjne...*, s. 132; M. Dygo, op. cit., s. 83 (Mapa 5); S. Józwiak, *Centralne i terytorialne organy władzy Zakonu Krzyżackiego w Prusach w latach 1228–1410. Rozwój – Przekształcenia – Kompetencje*, Toruń 2001, s. 10 i nn. oraz s. 155, 156.

³⁸ Komturstwo w Ziemi Chełmińskiej egzystowało w latach 30. jedynie 6 lat (do 1335 r.), a komturstwo w Brodnicach tylko 3 lata (od 1337 r.).

³⁹ Bałga (9 lat, 2 miesiące), Bierzgłowo (3 lata, 4 miesiące), Brodnica (2 lata, 4 miesiące), Człuchów (4 lata), Gdańsk (5 lat, 4 miesiące), Gniew (4 lata, 3 miesiące), Golub (5 miesięcy), Grudziądz (7 lat), Kowalewo (2 lata, 3 miesiące), Kujawy (5 miesięcy), Morin (2 lata, 7 miesięcy), Nieszawa (2 lata, 7 miesięcy), Nowe Miasto Lubawskie (3 miesiące), Papowo (2 lata, 6 miesięcy), Pokarmin (6 lat, 10 miesięcy), Pokrzywno (4 lata), Radzyń (1 rok, 4 miesiące), Ragneta (1 rok, 11 miesięcy), Słupsk (6 lat), Starogród (1 rok, 2 miesiące), Świecie (2 lata, 9 miesięcy), Toruń (7 lat, 9 miesięcy), Tuchola (9 lat, 3 miesiące) oraz Ziemia Chełmińska (4 lata, 11 miesięcy).

⁴⁰ Wielki Mistrz (9 lat, 9 miesięcy), Wielki Komtur (7 lat, 1 miesiąc), Wielki Marszałek (8 lat, 7 miesięcy), Wielki Szpitalnik (9 lat, 3 miesiące), Wielki Szatny (9 lat, 4 miesiące), Skarbnik (9 lat, 4 miesiące).

E: *Eilger von Honstein* (K Golub VIII 1321 – II 1330), *Erkenger von Aldenberg* (K Pokarmin V 1337 – VIII 1338)

F: *Friederich von Liebenzell* (K Golub VII–IX 1333), *Friedrich von Spangenberg* (K Brodnica VI 1337 – VIII 1339), *Friedrich von Wildenberg* (WKO VII 1324 – V 1330)

G: *Günther von Schwarzburg* (K Gniew II 1325 – III 1330, SZT IV 1331 – XI 1334, WKO XI 1334 – bez miesiąca 1336), *Günther von Snoze* (K Człuchów II 1332 – bez miesiąca 1334)

H: *Hako* (MAR XII 1339 – VI 1342), *Hartmann/Hartung* (K Radzyń III 1339 – IX 1340), *Hartung von Sonnenborn* (SZT III 1335 – I 1339), *Heidenreich von Haugwitz* (K Papowo II 1326 – VIII 1330), *Heinrich Dusemer* (K Pokarmin XII 1334 – III 1335, MAR VIII 1335 – XII 1339, K Brodnica XII 1339 – bez miesiąca 1343), *Heinrich Rube* (K Toruń V–VIII 1330), *Heinrich von Bovenden* (K Radzyń VI 1338, K Toruń III 1339 – IX 1340), *Heinrich von Ebeleiben* (K Pokarmin VI 1339 – XII 1349), *Heinrich von Muro* (K Bałga II 1332 – VIII 1337), *Heinrich (starszy) von Plauen* (K Pokrzywno III 1328 – VIII 1330, K Bałga IV–VIII 1331, K Ziemi Chełmińskiej XI 1335, K Gniew IX 1336, WKO III 1338), *Heinrich Zenger* (K Morin VI 1337 – bez miesiąca 1340, równocześnie K Nieszawa VI 1337 – VII 1348), *Hermann von Kudorf* (K Gniew VI 1338 – IX 1346), *Hermann von Oppen* (SZP II 1327 – IX 1331)

J: *Jesko von Böhmen* (K Starogród II–VII 1330), *Johann Nothafft* (K Bierzysłowo V 1337 – I 1342), *Johann von Barkenfelde* (K Człuchów VI 1336 – VI 1338), *Johann von Wellen* (K Kowalewo VII 1336 – III 1338), *Jordan von Vehren* (K Gdańsk VI 1333 – XI 1334)

K: *Konrad Kesselhut* (SKA II 1327 – VII 1331, WKO II 1333 – VIII 1334, [równocześnie] K Ziemi Chełmińskiej VI 1333 – VIII 1334), *Konrad von Bruningsheim* (K Świecie XI 1335 – VII 1338), *Konrad von Gartow* (K Pokrzywno IX 1336 – X 1342), *Krafto von Ottenbach* (K Ragneta IV 1331 – V 1332)

L: *Ludolf König* (SKA II 1332 – III 1338, WKO V 1338 – I 1342), *Ludwig* (K Golub 1337), *Ludwig von Sulcz* (K Papowo II 1333 – XI 1334), *Luther von Braunschweig* (SZT II 1327 – II 1331, WMI II 1331 – IV 1335)

M: *Marquart von Sparenberg* (K Toruń bez miesiąca 1331 – VI 1337), *Merfrid* (K Ragneta VIII 1333)

O: *Ortluf* (K Ragneta XI 1339), *Otto von Bonsdorf* (WKO VIII 1330 – IX 1331), *Otto von Bremen* (K Słupsk VI 1335 – I 1337), *Otto von Dreyleben* (SZP XII 1331 – II 1332), *Otto von Luterberg* (K Ziemi Chełmińskiej XII 1320 – II 1333, K Nowe Miasto Lubawskie XI 1334)

R: *Rudiger* (K Gdańsk V–VII 1336), *Rüdiger* (K Starogród VI 1337), *Rüdiger* (K Gniew I 1334 – IV 1335), *Rüdiger/Rutcher* (K Kowalewo II–VII 1333), *Rüdiger von Thalheim* (K Pokarmin V 1326 – VII 1334)

S: Siegfried von Sitten (SZP X 1332 – III 1343), Sieghard von Schwarzburg (K Bierzłowo IX 1329 – VIII 1330, ponownie K Grudziądz przed IV 1331 – VIII 1336)

U: Ulrich von Haugwitz (K Słupsk VII 1329 – IV 1334)

W: Werner von Orseln (WMI VII 1324 – XI 1330), Winrich von Kniprode (K Gdańsk III 1338 – V 1341)

Łącznie 60 braci (18 z wcześniejszej dekady, 42 nowych)

Wyjaśnienia i skróty: → Lista II.

SILNY SPADEK NOWYCH AWANSÓW W LATACH 40. XIV W.

Dwie zmiany administracyjne z lat 40. równoważyły się. W Ostródzie powstało w 1341 r. nowe komturstwo⁴¹, za to Wystruć (niem. Insterburg), który w latach ok. 1341–1346 był komturstwem, przekształcony został w prokuratorię⁴². Ludolf von Hake występował w latach 1346–1350 jako komtur Słupska i równocześnie Bytowa, a Johannes Wernkonis tytułował się jako komtur Lęborka (1344–1346) nie pozostawiając następców⁴³. Natomiast znany nam okres urzędowania brata Betka von Bonstedt pasuje znakomicie w dekadę, gdyż udokumentowany on jest jako komtur Kowalewa od 20 września 1340 r. do 23 czerwca 1349⁴⁴. Przekaz źródłowy nadal pozostawia wiele do życzenia, czego dobitnym przykładem jest luka w Starogrodzie w latach 1337–1353⁴⁵.

⁴¹ S. Józwiak, *Powstanie i rozwój struktury administracyjno-terytorialnej Zakonu Krzyżackiego na południowych obszarach Prus Górnych do 1410 r.*, KMW, 2000, nr 1 (227), s. 11 i nn.; S. Józwiak, *Podziały administracyjne...*, s. 133; N. Delestowicz, *Dytryk von Altenburg*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku 1309–1457*, red. N. Delestowicz, Kraków 2018, s. 84; G. von Mülverstedt, *Die Beamten und Konventsmitglieder in den Verwaltungsbezirken des Deutschen Ordens innerhalb des Oberländischen Kreises*, „Oberländische Geschichtsblätter”, H. 2, Königsberg 1900, s. 21, 40; W. Długocki, op. cit., s. 206.

⁴² W latach 1337–1340 znany jest prokurator Herold, potem w latach 1343–1346 komtur Eckart von Kulling. Zmiany poczynione w tej jednostce administracyjnej nie wpływają na liczbę komturów w poszczególnych dekadach, gdyż dwaj znani dziś zarządcy mieli dodatkowe godności. Gottfried von Heimburg był równocześnie komturem w Królewcu (1326–1329), a Eckart von Kulling po urzędzie komtura w Wystruci (1343–1346) został w tym samym dziesięcioleciu komturem w Baldze (1349–1353) – zob. S. Józwiak, *Dietrich von Brandenburg. Administracyjna i polityczna działalność dyplomaty z gałęzi pruskiej Zakonu Krzyżackiego w drugiej połowie XIV wieku*, KMW, 2003, nr 1 (239), s. 6; D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 55, 99, 100.

⁴³ Wzmianki o komturach w Bytowie pojawiają się od 1346 r. – zob. M. Knyzewski, op. cit., s. 98; Heckmann pisze o Leunenbргу (przez dwa „n”), choć miasto nazywało się Leuenburg, Lauenburg lub Lewenburg – zob. L. Brüggemann, *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl.-Preussischen Herzogtums Vor- und Hinterpommern II/2*, Stettin 1784, s. 1033; D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 58, 73; M. Toepen, op. cit., s. 74.

⁴⁴ Wzmianka z czerwca 1349 r. nie wystarczy do przyjęcia, iż brat ten utrzymał się do 1350 r., gdyż tradycyjnie we wrześniu (a niekiedy w lecie) miała miejsce Kapituła Generalna, na której składane były urzędy – zob. Stat. DO, s. 96, *Gewohnheit* 7^a.

⁴⁵ Inne przykłady to Heinrich von Ebeleben, który raczej nie był nieprzerwanie przez dziesięć lat (1339–1349) komturem w Pokarminie, lub Dietrich von Lichtenhain, który także z wysokim prawdopodobieństwem nie rezydował przez trzynaście lat (1330–1343) jako komtur Tucholi. Nie ma jednak wzmianek o innych braciach na tych urzędach, dlatego dane te będą przejęte – zob. D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 45, 77.

Napomknąć trzeba, iż we wrześniu 1345 r. Wielki Mistrz Ludolf König został po nieudanej wyprawie na Litwę zmuszony do abdykacji, rok później wymienieni zostali Wielki Komtur i Skarbnik, a w kolejnym roku funkcje Wielkiego Szpitalnika i Wielkiego Szatnego zostały rozłączone od komturstw elbląskiego i dzierzgońskiego⁴⁶. Czystki na górze otwierały automatycznie młodszym, ambitnym Krzyżakom drogę do karier, z czego skorzystali Johann Langerak oraz Ludwig von Wolkenburg, którzy wcześniej nie mieli nawet szlifów komturskich.

Od 1 stycznia 1340 r. do 31 grudnia 1349 r. udokumentowanych jest 23 urzędów komturskich oraz 6 tradycyjnych urzędów Najwyższych Dostojników. Na 23 komturstwa przypada nie 230, lecz 214 lat i 3 miesiące urzędowe. Z tego czasu udokumentowanych jest 105 lat oraz 3 miesiące⁴⁷. Z 60 lat urzędowych Wielkich Dostojników przekaz źródłowy wypełnia 56 lat oraz 1 miesiąc⁴⁸. Razem znanych jest 161 lat oraz 4 miesiące (z łącznie 274,25 lat), co daje 58,83%.

Łącznie napotyka się na nich 47 braci, z czego 23 (49%) było już dygnitarzami we wcześniejszym dziesięcioleciu, a 24 (51%) było nowych. Współczynnik rotacyjny wynosi 1,62. Porównując te dane z poprzednią dekadą (1330–1339: 60 braci, 18 „starych“ i 42 „nowych“, współczynnik rotacyjny 2,00) widać wyraźny spadek we wszystkich czterech kategoriach. Najmocniej skurczyło się grono tych, którzy dopiero pięli się do góry w zakonnej hierarchii. W latach 30. było ich 42, w latach 40. zaledwie 24. Nawet w niekompletnych liczbach z lat 20. świeżo awansowanych braci (27) było więcej. Dlaczego zatem nastąpił taki spadek powołań nowych dygnitarzy? Jedną z przyczyn mógł być mocny przyrost nowych braci na ważnych stanowiskach w latach 30. Bracia ci dekadę później nadal byli w pełni sił i zapewne chcieli utrzymać swój status. Nie jest to jednak wyjaśnienie zadowalające, gdyż nawet w skromnie zachowanych latach 20. nowych awansów było nieco więcej⁴⁹. Dalsze cofanie się w czasie do lat 1310–1319 jest niemożliwe, ponieważ brak tam dokładniejszych danych do porównań.

⁴⁶ PUB, Bd. IV, nr 145, 191, 230, Marburg 1960; D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 32–39; J. Voigt, op. cit., s. 6–14; B. Jähnig, *Winrich von Kniprode...*, s. 252; K. Conrad, *Ludolf König (6 I 1342 – 14 IX 1345)*, w: *Die Hochmeister des Deutschen...*, s. 78, 79; S. Józwiak, *Rezygnacje z kariery...*, s. 30; F. Kurowski, *Die Marienburg und ihre 17 Hochmeister des Deutschen Ritterordens*, Würzburg 2007, s. 145; J. Voigt, *Geschichte Preussens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Bd. V, Königsberg 1832, s. 56 i nn.

⁴⁷ Bałga (8 lat, 5 miesięcy), Bierzłowo (3 lata, 2 miesiące), Brodnica (3 lata, 6 miesięcy), Bytów (6 miesięcy), Człuchów (1 rok, 5 miesięcy), Gdańsk (7 lat, 4 miesiące), Gniew (9 lat, 4 miesiące), Golub (3 lata, 6 miesięcy), Grudziądz (3 lata, 6 miesięcy), Kowalewo (8 lat, 10 miesięcy), Lębork (1 rok, 6 miesięcy), Nieszawa (8 lat, 7 miesięcy), Ostróda (5 lat, 4 miesiące), Papowo (6 miesięcy), Pokarmin (10 lat), Pokrzywno (3 lata, 11 miesięcy), Radzyń (9 miesięcy), Ragneta (2 lata, 4 miesiące), Słupsk (4 lata, 5 miesięcy), Świecie (1 rok, 1 miesiąc), Toruń (6 lat, 11 miesięcy), Tuchola (7 lat, 1 miesiąc) oraz Wystruć (3 lata, 4 miesiące). W Wystruci (niem.: Instenberg) wszystkie lata urzędowe w tym dziesięcioleciu to nie 10, lecz 5 lat i 9 miesięcy, w Ostródzie powstałej w lecie 1341 r. 8 lat i 7 miesięcy, w Bytowie powstałym na początku 1346 r. maksymalnie 4 lata, a w Lęborku, zlikwidowanym ok. marca 1346 r. 6 lat i 3 miesiące. Daje to 214 lat i 3 miesiące urzędowe w 23 komturstwach.

⁴⁸ Wielki Mistrz (9 lat, 6 miesięcy), Wielki Komtur (10 lat), Wielki Marszałek (9 lat), Wielki Szpitalnik (8 lat, 9 miesięcy), Wielki Szatny (9 lat, 1 miesiąc), Skarbnik (9 lat, 9 miesięcy).

⁴⁹ W latach 20. XIV w. nowych braci było 25, czyli 54,5% z wszystkich dygnitarzy.

Lista IV. Wielcy Dostojnicy oraz komturzy od stycznia 1340 do grudnia 1349 r.

-
- A:** Albrecht Schoff zu Dornburg (K Ostróda X 1347 – X 1348, K Świecie VI 1349 – bez miesiąca 1356), Albrecht von Leesten (K Słupsk VIII 1340 – V 1341, K Papowo X 1348), *Alexander von Körner* (SZT VII 1339 – IX 1343, SZP IV 1344 – II 1347, K Pokrzywno VII 1349 – bez miesiąca 1354)
-
- B:** Betko von Bonstedt (K Kowalewo IX 1340 – VI 1349), Burchart von Dreyleben (K Brodnica V 1346)
-
- D:** *Dietrich von Altenburg* (WM V 1335 – X 1341), *Dietrich von Blumenstein* (SKA VI 1338 – V 1342, K Bałga bez miesiąca 1343 – przed VII 1346), *Dietrich von Gebesee* (K Gdańsk VIII 1343 – V 1344), *Dietrich von Lichtenhain* (K Tuchola bez miesiąca 1330 – II 1343), *Dietrich von Schenkenberg* (K Grudziądz VII 1338 – IX 1340), *Dietrich von Speyer* (K Bałga IX 1337 – VIII 1341, K Toruń VI 1342 – XI 1344)
-
- E:** Eberhart von Bruningsheim (K Świecie V 1343), Eckart von Kulling (K Wystruc VI 1343 – IX 1346, K Bałga XI 1349 – VII 1353), Erwin von Stockheim (K Golub VI 1349)
-
- F:** Friedrich von Speyer (SKA IX 1342 – IX 1346, K Tuchola bez miesiąca 1347 – bez miesiąca 1348)
-
- G:** Gerhard von Steegen (K Gdańsk X 1344 – II 1348), Günther von Hohenstein (K Świecie XI 1344, K Ostróda IV 1349 – bez miesiąca 1370), *Günther (młodszy) von Schwarzburg* (K Ostróda IV 1347)
-
- H:** *Hako* (MAR XII 1339 – VI 1342), *Hartmann/Hartung* (K Radzyń III 1339 – IX 1340), *Heinrich Dusemer* (K Brodnica XII 1339 – bez miesiąca 1343, WM XII 1345 – ok. XII 1351), *Heinrich von Bovenden* (K Toruń III 1339 – IX 1340, WKO I 1342 – IX 1346, K Grudziądz IV 1347 – IX 1351), *Heinrich von Ebeleiben* (K Pokarmin I 1339 – XII 1349), *Heinrich von Kranichfeld* (K Bierzłowo V 1346 – V 1347), *Heinrich von Mehlsack* (K Człuchów X 1344), *Heinrich von Mencz* (K Ostróda VI 1341 – VIII 1344), *Heinrich von Rechter* (K Gdańsk V 1348 – przed XI 1351), *Heinrich Zenger* (K Nieszawa VI 1337 – VII 1348), *Hermann von Kudorf* (K Gniew VI 1338 – IX 1346, SZP VI 1347 – IX 1353)
-
- J:** *Johann* (K Golub IX 1340 – XI 1343), *Johann Nothaft* (K Bierzłowo V 1337 – I 1342, K Toruń V 1346 – po III 1350), *Johann von Barkenfelde* ([ponownie] K Człuchów bez miesiąca 1342 – bez miesiąca 1343 oraz V 1346 – I 1350), *Johann von Falkenstein* (K Gniew VI 1347 – XI 1351), *Johann von Langerak* (SKA X 1346 – V 1356), *Johannes Wernkonis* (K Łębork 1344–1346)
-
- K:** *Konrad Kesselhut* ([ponownie] K Papowo II 1341), *Konrad von Bruningsheim* (SZT IX 1344 – VI 1347), *Konrad von Gartow* (K Pokrzywno IX 1336 – X 1342), *Konrad Vullekop* (K Tuchola bez miesiąca 1344 – X 1346, ponownie IX 1348 – X 1353)
-

L: *Ludolf König* (WKO V 1338 – I 1342, WMI 1342–1345, K Pokrzywno XII 1345 – VI 1347), Ludolf von Hake (K Słupsk VI 1346 – III 1350, równocześnie K Bytów VI 1346 – III 1350), Ludwig von Wolkenburg (SZT VI 1347 – VIII 1353)

O: Ortluf von Trier (K Ragneta IX – X 1346, K Bałga X 1346–X 1348)

P: Peter von der Thymau (K Tuchola bez miesiąca 1349 – bez miesiąca 1352)

S: *Siegfried von Sitten* (SZP X 1332 – III 1343), Siegfried von Dahenfeld (K Ragneta VI 1342 – VI 1344, K Bałga VII–IX 1346, MAR X 1346 – III 1360)

W: *Winrich von Kniprode* (K Gdańsk III 1338 – V 1341, K Bałga I 1342 – VI 1343, MAR VII 1343 – IX 1346, WKO X 1346 – I 1352)

Łącznie 47 braci (23 z wcześniejszej dekady, 24 nowych)

Wyjaśnienia i skróty: → Lista II

DALSZY ROZWÓJ W LATACH 50. XIV W.

Odpowiedzi na powyższe zagadnienie dostarczyć może kolejna dekada. Odnośnie zmian administracyjnych wspomnieć należy, iż Tuchola otrzymała ok. 1356 r. status prokuratorstwa⁵⁰. Natomiast komturstwo w Słupsku na początku 1350 r. przestało istnieć⁵¹.

W połowie XIV w. doszło do dwóch zdarzeń, które teoretycznie powinny sprzyjać rotacji osobowej. Pierwszym z nich była dżuma, która w 1350 r. dotarła do Prus⁵². Krzyżacy piastujący wysokie godności byli nierzadko już posunięci w latach, gdyż dopiero pod koniec życia udało im się otrzymać rangę komturką. Ich układ odpornościowy był słabszy niż u młodszych braci, a co za tym idzie to oni częściej padali ofiarą epidemii. Zwalniały się zatem ich funkcje, na które mogli piąć się młodszy bracia. Drugim, znacznie mniej istotnym zdarzeniem było wycofanie zmian z lat 1346–1347 na początku 1353 r. Dzięki nim do statystyki lat 50. dostał się dodatkowo przynajmniej jeden brat krzyżacki⁵³.

Przekaz źródłowy w tym dziesięcioleciu ulega pogorszeniu. W latach 40. XIV w. znane są bowiem 23 komturstwa. Lębork oraz Wystruć straciły ok. 1346 r.

⁵⁰ Tamtejsi naczelnicy od 1356 r. przez prawie 30 lat byli tytułowani jako prokuratorzy, dopiero w 1383 r. odzyskując status komturki – zob. D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 77.

⁵¹ D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 73.

⁵² Poczyniła ona tam co prawda mniejsze spustoszenia niż w zachodniej Europie, należy jednak przyjąć, iż także u Krzyżaków umieralność była wyższa niż przed zarazą – zob. V. Reinhardt, *Die Macht der Seuche. Wie die Pest die Welt veränderte 1347–1353*, 2. Aufl, München 2021, s. 25 ff.; K. Conrad, *Winrich von Kniprode (6 I 1352 – 24 VI 1382)*, w: *Die Hochmeister des Deutschen...*, s. 87; S. Winkle, *Die Geschichte der Seuchen*, München 2021, s. 449.

⁵³ Był nim stary Konrad von Bruningisheim, który w latach 1354–55 powrócił na stanowisko Wielkiego Szatnego, znikając potem na dobre ze źródeł – zob. D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 38; N. Delestowicz, *Henryk Dusemer*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku...*, s. 103.

status komturstw, tak więc tychże jednostek administracyjnych powinno być 21 lub nawet 22 zważywszy, iż powracają wzmianki ze Starogrodu⁵⁴. Ujawniają się jednak luki w Brodnicy (1346–1363), Golubiu (1349–1373), Kowalewie (1349–1389) oraz Papowie (1348–1387)⁵⁵. Liczba udokumentowanych w latach 50. komturstw wynosi zatem jedynie 18. Nie można jednak wliczyć tych brakujących 4 komturstw do statystyki uwzględniając w nich zero znanych lat, gdyż – jak zostało już wyjaśnione na wstępie – mogły one stać się przejściowo prokuratoriami, wójtostwami lub mógł też zapanować na nich świadomy wakat.

Gdy jednak przyjrzy się jedynie tym 18 známym jednostkom administracyjnym, widać, iż dane źródłowe są tam pełniejsze niż dekadę wcześniej. Przypada na nie zamiast 180 tylko 167 lat urzędowych oraz 2 miesiące, z czego udokumentowanych jest 96 lat oraz 2 miesiące⁵⁶. Z 60 lat urzędowych Wielkich Dostojników znanych jest 58 lat i 4 miesiące⁵⁷. Łącznie daje to 227,16 lat urzędowych, a światło historyczne pada na 154,5 roku, czyli 68,01%. W latach 40. komturstwa z przekazem źródłowym udokumentowane są jedynie w 58,83%. Dekadę później doszło zatem do swoistego kuriozum. Ogólny przekaz źródłowy jest gorszy, gdyż brak wzmianek z czterech komturstw znanych z lat 40. Równocześnie tenże przekaz jawi się w osiemnastu komturstwach, z których zachowały się wzmianki o ich naczelnikach, jako bardziej szczegółowy⁵⁸.

W latach 50. XIV w. na 18 urzędach komturskich oraz 6 urzędach Wielkich Dygnitarzy służyło 40 braci, 23 (57,5%) z wcześniejszego dziesięciolecia i 17 (42,5%) nowych. Współczynnik rotacyjny wynosi 1,67 i jest zbliżony do tego z lat 40. (1,62).

Dlaczego uległ on mimo epidemii dżumy i drobnym wewnętrznym turbulencjom niewielkiej jedynie zmianie? Karol Górski uważał, iż od początku XIV w. Zakon poddawał się coraz mocniej świeckim modom, a sprawujący w tym okresie rządy

⁵⁴ D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 41, 58, 100.

⁵⁵ Ibidem, s. 53, 65, 71, 73.

⁵⁶ Bałga (7 lat, 4 miesiące), Bierzgłowo (2 lata, 1 miesiąc), Bytów (9 lat, 9 miesięcy), Człuchów (9 lat, 2 miesiące), Gdańsk (7 lat, 10 miesięcy), Gniew (8 lat, 9 miesięcy), Grudziądz (1 rok, 9 miesięcy), Ostróda (10 lat), Nieszawa (3 miesiące), Pokarmin (8 lat, 6 miesięcy), Pokrzywno (4 lata, 3 miesiące), Radzyń (3 miesiące), Ragneta (4 lata, 11 miesięcy), Słupsk (3 miesiące), Starogród (3 lata, 1 miesiąc), Świecie (6 lat, 3 miesiące), Toruń (7 lat, 6 miesięcy), Tuchola (4 lata, 3 miesiące). Tuchola ma tylko 6 lat i 11 miesięcy urzędowych, gdyż Siegfried von Gerlachsheim (XII 1356 – VI 1370) występuje jako prokurator (Pfleger). Słupsk ma tylko ok. 3 miesiące urzędowe. W 18 komturstwach daje to (zamiast 180 lat) 167 lat i 2 miesiące.

⁵⁷ Wielki Mistrz (10 lat), Wielki Komtur (9 lat, 3 miesiące), Wielki Marszałek (10 lat), Wielki Szpitalnik (9 lat, 9 miesięcy), Wielki Szatny (9 lat, 6 miesięcy), Skarbnik (9 lat, 10 miesięcy).

⁵⁸ Gdyby jednak uwzględnić wspomniane cztery jednostki administracyjne (Brodnica, Golub, Kowalewo, Papowo) jako komturstwa, wówczas dane procentowe wyglądałyby następująco: zamiast 18 komturstw (tu: ze 167 lat i 2 miesięcy urzędowych znanych 96 lat oraz 2 miesiące, czyli 57,52%) i 6 Wielkich Dostojników (tu: z 60 lat urzędowych znanych 58 lat i 4 miesiące), na które przypada razem 227,16 lat urzędowych, a udokumentowanych jest 154,5 roku (czyli 68,01%), egzystowałyby 22 komturstwa (wówczas: 207 lat i 2 miesiące urzędowe (40 lat więcej), z których znanych byłoby nadal 96 lat oraz 2 miesiące, czyli 46,42%) oraz 6 Wielkich Dostojników (tu bez zmian: z 60 lat urzędowych znanych 58 lat i 4 miesiące). Przy takim założeniu w latach 1350–1359 mielibyśmy 267,16 lat urzędowych, z czego udokumentowanych byłoby nadal 154,5 roku, co oznaczałoby już tylko 57,83%, a więc prawie tyle samo co w dekadę wcześniej (1340–1349: 58,83%).

Winrich von Kniprode nie był już głową zakonnej korporacji, a raczej świeckim księciem⁵⁹. Chęć jak najdłuższego pozostania na prestiżowym urzędzie mogła być jedną z form tych świeckich wpływów. Sytuacja z perspektywy młodych, ambitnych zakonników zaostrzała się, ponieważ wspomniany Wielki Mistrz, wybrany 6 stycznia 1352 r., od początku swych rządów wspierał nadreńskich współziomków. Gdy w latach 1352–1354 co najmniej siedmiu Krzyżaków otrzymało po raz pierwszy szlify komturskie, aż dwóch z nich – Kirsilie von Kinduswulie oraz Werner von Rondorf – pochodziło z nadreńskiego sąsiedztwa Kniprodów, a kolejny, Dietrich von Brandenburg, był Nadreńczykiem w szerszym tego słowa znaczeniu⁶⁰. Taka polityka osobowa zmniejszała jeszcze bardziej braciom z innych regionów Rzeszy ich malejące szanse.

To zapewne w tym kontekście Kapituła Generalna zabroniła braciom w 1354 r. składania sobie „przysięg czy obietnic wierności“ („weder mit eiden noch mit trûwin“) w celu uzyskania danego urzędu („nâch keinem amte stên ader werben“)⁶¹. Nic nie wiadomo o Krzyżakach, którym udowodniono by takie przysięgi⁶². Milczą na ten temat także nieliczne dokumenty wizytacyjne⁶³, krzyżacka korespondencja⁶⁴, lokalne annały czy kroniki⁶⁵. Fakt ten jednak nie powinien dziwić. Gdy dwóch zakonników

⁵⁹ K. Górski, *Zakon krzyżacki...*, s. 90; Tego samego zdania: R. Tomczak, *Winrich von Kniprode*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku...*, s. 111; S. Józwiak, *Kryzys władzy terytorialnej*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego...*, s. 332; J. Tandecki, *Zakon krzyżacki*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego...*, s. 414; M. Biskup, G. Labuda, *Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach. Gospodarka – Społeczeństwo – Państwo – Ideologia*, Gdańsk 1986, s. 354 i nn.; O świeckiej kulturze rycerskiej w zachodniej Europie: J. Bumke, *Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter*, München 2008, s. 83 i nn.

⁶⁰ Pozostałych czterech nowoawansowanych wtedy braci to: Gottfried von Hoslitz, Hans von Reichenbach, Heidenreich Rabe oraz Heinrich von Thaba – patrz: Lista V, na dole; B. Jähnig, *Zur Herkunft von Dietrich von Brandenburg, Deutschordenskomtur von Thorn. Ein Beitrag zur Familiennamengleichheit im 14. Jahrhundert*, w: *Festschrift zum 125-jährigen Bestehen des Herolds zu Berlin*, ed. B. Jähnig, K. Schulz, Berlin 1994, s. 155; S. Józwiak, *Dietrich von Brandenburg...*, s. 5; P. Gotówko, op. cit., s. 17 i nn.; E. Weichbrodt, *Gebietiger des Deutschen Ordens in Preussen nach ihrer Herkunft*, w: *Historisch-geographischer Atlas des Preussenlandes*, Lief. 1, ed. H. Mortensen, G. Mortensen, R. Wenskus, H. Jäger, Wiesbaden 1968; S. Mielke, *Die Herkunft der Gebietiger des Deutschen Ordens in Preussen*, w: *Unter Kreuz und Adler – Der Deutsche Orden im Mittelalter*, ed. F. Benninghoven, Mainz 1990, s. 116, 117.

⁶¹ Stat. DO, s. 153: Gesetz II (Punkty 1–2) w prawach Winricha von Kniprode.

⁶² E. Weise, op. cit., s. 25 i nn.; K. Conrad, *Zu Disziplinarfällen im Deutschen Orden unter Hochmeister Winrich von Kniprode*, „Preussenland“ 1989, 27/3, s. 33 i nn.; W. Hubatsch, *Winrich von Kniprode, Hochmeister des Deutschen Ordens 1352–1382*, „Blätter für deutsche Landesgeschichte“ 1983, 119, s. 25; R. Czaja, *Die Identität des Deutschen Ordens in Preussen*, w: *Cura Animarum. Seelsorge im Deutschordensland Preussen*, ed. S. Samerski, Köln 2013, s. 48.

⁶³ *Visitationen im Deutschen Orden im Mittelalter*, Bd. I, ed. M. Biskup, I. Janosz-Biskupowa, Marburg 2002.

⁶⁴ *Codex diplomaticus Prussicus. Urkundensammlung zur älteren Geschichte Preussens*, Bd. IV–VI, ed. J. Voigt, Königsberg 1853–1861; *Skarbiec dyplomatów papieżkich, cesarskich, krolweskich, książęcych; uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów*, Bd. I, red. I. Daniłowicz, J. Sidorowicz, Wilno 1860; *Regesten zu den Briefregistern des Deutschen Ordens: die Ordensfolianten 2a, 2aa und Zusatzmaterial*, ed. S. Kubon, J. Sarnowsky, Göttingen 2012; *Urkundenregesten zur Tätigkeit des Deutschen Königs- und Hofgerichts bis 1451*, Bd. VII, ed. F. Battenberg, Bd. VIII, ed. R. Neumann, Köln Weimar Wien 1994–1996; *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525*, Pars II, ed. E. Joachim, W. Hubatsch, Göttingen 1948; *Codex epistolaris Vitoldi Ducis Lithuaniae 1376–1426*, Pars I, ed. A. Prochaska, Kraków 1882.

⁶⁵ *Annalista Thorunensis*, ed. E. Strehlke, w: *Scriptores Rerum Prussicarum*, Bd. III, ed. T. Hirsch, M. Toeppen, E. Strehlke, Leipzig 1866, s. 57–316; *Chronik des Landes Preussen Johans von Posilge*, ed. E. Strehlke, w: *Scriptores Rerum...*, s. 79–388; *Die Chronik Wigands von Marburg*, ed. T. Hirsch, w: *Scriptores Rerum Prussicarum*, Bd. II, ed. T. Hirsch, M. Toeppen, E. Strehlke, Leipzig 1863, s. 453–662.

potajemnie przysięgało sobie wzajemne wsparcie w swoich karierystycznych dążeniach, dbali oni ze zrozumiałych powodów, by nikt się o tym nie dowiedział. Jeżeli ich sekret wyszedłby na jaw, nie mogliby już sobie skutecznie pomagać, a co więcej naraziliby się na odpowiedzialność karną. Klaus Conrad oraz Hans Koeppen podejrzewali, iż jednym z motywów kryjących się za tymże zakazem był Krzyżak Johann Nothaft, który z powodu zbyt surowego traktowania mieszczan toruńskich został przeniesiony do małego komturstwa w Rzeszy w dzisiejszym Południowym Tyrolu⁶⁶. Była to dla niego oczywista degradacja w hierarchii, dlatego jego spory z malborską centralą przybrały na sile. Taki stan rzeczy jednak dalece nie wystarcza do postawienia tezy, iż brat Johann mógłby składać lub przyjmować od innych Krzyżaków tajne przysięgi. Dotycząca jego przypadku korespondencja również nigdzie nie wspomina o żadnych wewnątrzzakonnych współnikach, a o bracie Johannie mówi jako osobie pojedynczej. Mógł on mieć co prawda niewielki wkład w powstanie zakazu z 1354 r., nie był jednak raczej kluczowym czynnikiem⁶⁷.

Wspomniany zakaz jawi się w świetle niniejszej analizy jako bardziej zrozumiały. W latach 1340–1349 liczba świeżo wypromowanych komturów spadła mocno do 24 (2,4 rocznie), a w latach 1350–1359 jeszcze bardziej do jedynie 17 (1,7 rocznie). Z drugiej strony lata 40. nie wypadają w porównaniu z późniejszymi dekadami wcale źle, gdyż w latach 70. nowoawansowanych było 21, w latach 80. – 31, a w ostatniej dekadzie stulecia jedynie 19. Tego jednak Krzyżacy z lat 40. nie wiedzieli. Odczuwali oni jedynie, iż trudniej im było niż dekadę wcześniej dojść chociażby do urzędu komturkiego.

W czterech pierwszych latach dekady poprzedzających wydanie zakazu (styczeń 1350 – grudzień 1353), wypromowanych zostało dziewięciu komturów⁶⁸, czyli w tym okresie średnio 2,25 nowych braci rocznie. W latach 40. awans powiódł się 24 braciom, tak więc współczynnik (2,4) jest podobny. Te dane różnią się bardzo od lat 1330–1339, gdy 42 nowych komturów oraz Wielkich Dostojników było aż 42, średnio 4,2 rocznie.

Czy to wtedy Krzyżacy rozpoczęli składanie sobie tajnych przysięg, których Zakon zakazał w 1354 roku? Decyzja na tak drastyczny krok, będący w sprzeczności z regułami zakonnymi, wymagała zapewne wcześniej długich, bezowocnych starań. Pozwala to z dużą stanowczością wykluczyć lata 1353–1354 jako załączek problemu. Musiał on znajdować się głębiej, co znów prowadzi do lat 40. Czas ten nie jest

⁶⁶ K. Conrad, *Zu Disziplinarfällen...*, s. 37; H. Koeppen, *Der Fall des Gebietigers Johann Nothaft*, w: *Acht Jahrhunderte Deutscher Orden*, ed. K. Wieser, Bad Godesberg 1967, s. 155; T. Jasiński, *Spory i konflikty miast z komturami krzyżackimi*, w: *Zakon krzyżacki a społeczeństwo państwa w Prusach*, red. Z. Nowak, Toruń 1995, s. 61.

⁶⁷ Nawet K. Conrad wspomina, iż pojedynczy brat Nothaft raczej nie mógł spowodować wydania cesarskiej bulli z prawem zatrzymywania braci Krzyżaków na terenie całej Rzeszy – zob. K. Conrad, *Zu Disziplinarfällen...*, s. 36.

⁶⁸ Byli to: Dietrich von Brandenburg (komtur w Toruniu od 1352 r.), Godfryd von Hosnitz (Gniew 1352), Hans von Reichenbach (Starogród 1353), Heidenreich Rabe (Bierzgłowo 1352), Henning Schindekop (Ragneta 1350), Kirsilie von Kinduswulie (Gdańsk 1352), Nicolaus von der Frantz (Bytów 1350), Schweder von Pellant (Radzyń 1351) oraz Wilhelm von Burne (Ragneta 1350).

równocześnie zbyt odległy od zakazu wydanego w roku 1354, co umacnia w przekonaniu, iż to właśnie tam kryje się przyczyna wspomnianego problemu. Mocny w porównaniu do lat 30. spadek nowych awansów wywołał zapewne w wielu braciach frustracje. Poniekąd logicznym wydaje się, iż niektórzy mogli starać się podnieść swe szanse poprzez sieć nieformalnych powiązań.

Daje to podstawę do przypuszczeń, że to właśnie w latach 40. rozpoczęło się składanie sobie tajnych przysięg w celu uzyskania wysokich urzędów. Dlaczego zatem zakaz wydany został dopiero w 1354 roku? Zapewne dlatego, iż takie potajemne ślubowania w ogromnej większości przypadków nie wychodziły na jaw. W czasie Wielkiej Kapituły bracia widzieli zapewne, jak wąskie grupki Krzyżaków wzajemnie się wspierały, mogli jednak jedynie domniemywać, co stoi za ich postawą. Potem nastąpiła fala dżumy, która odstawiła na tor boczny wszelkie inne sprawy. Dopiero gdy epidemia ustała, można było zająć się tajnymi przymierzami.

Lista V. Wielcy Dostojnicy oraz komturzy od stycznia 1350 do grudnia 1359 r.

A: *Albrecht Schoff zu Dornburg* (K Świecie VI 1349 – bez miesiąca 1356), *Albrecht von Leesten* (K Tuchola XI 1354 – XI 1356), *Alexander von Körner* (K Pokrzywno VII 1349 – bez miesiąca 1354)

B: *Burkhard von Asseburg* (K Bierzysłowo III 1358 – bez miesiąca 1376)

D: *Dietrich von Altenburg* (WMI V 1335 – X 1341), *Dietrich von Brandenburg* (K Toruń X 1352 – VII 1374)

E: *Eckart von Kulling* (K Bałga XI 1349 – VII 1353), *Erwin von Stockheim* (K Pokarmin I 1351 – VI 1359)

G: *Giselbrecht von Dudelsheim* (K Starogród X 1357), *Gottfried von Hosnitz* (K Gniew VII 1352), *Günther von Hohenstein* (K Ostróda IV 1349 – bez miesiąca 1370)

H: *Hans von Reichenbach* (K Starogród bez miesiąca 1353 – IV 1355), *Heidenreich Rabe* (K Bierzysłowo I 1352), *Heinrich Dusemer* (WMI XII 1345 – ok. XII 1351), *Heinrich von Bovenden* (K Grudziądz IV 1347 – IX 1351, [ponownie] WKO I 1352 – III 1359), *Heinrich von Rechter* (K Gdańsk V 1348 – przed XI 1351), *Heinrich von Thaba* (K Człuchów XI 1354 – V 1370), *Henning Schindekop* (K Ragneta V 1350 – bez miesiąca 1352, K Bałga VII 1356 – II 1360), *Hermann von Kudorf* (SZP VI 1347 – IX 1353)

J: *Johann Nothafft* (K Toruń V 1346 – po III 1350), *Johann von Barkenfelde* ([ponownie] K Człuchów V 1346 – I 1350), *Johann von Falkenstein* (K Gniew VI 1347 – XI 1351, [ponownie] K Gniew XI 1352 – V 1359), *Johann von Langerak* (SKA IX 1346 – V 1356), *Johann von Lengenfeld* (K Nieszawa IV 1357)

K: Kirsilie von Kinduswulie (K Gdańsk XII 1352 – XI 1355), *Konrad von Bruningsheim* ([ponownie] SZT I 1354 – VIII 1355), *Konrad Vullekop* ([ponownie] K Tuchola IX 1348 – X 1353), Kuno (średni) von Hattstein (K Ragneta bez miesiąca 1356 – VI 1359)

L: *Ludolf von Hake* (K Słupsk VI 1346 – III 1350, K Człuchów III 1350 – XII 1353), *Ludwig von Wolkenburg* (SZT VI 1347 – VIII 1353)

N: Nicolaus von der Frantz (K Bytów III 1350 – XI 1374)

O: *Ortluf von Trier* (SZP I 1354 – XI 1371)

P: *Peter von der Thymau* (K Tuchola bez miesiąca 1349 – bez miesiąca 1352)

S: Schweder von Pellant (K Radzyń IX 1351, K Gdańsk VII 1356, SKA VIII 1356 – XI 1375), *Siegfried von Dahenfeld* (MAR X 1346 – III 1360)

U: Ulrich Fricke (K Starogród bez miesiąca 1358 – XII 1359)

W: Werner von Rondorf (K Bałga II 1354, SZT XI 1355 – I 1372), Wilhelm von Burne (K Ragneta IV 1350), *Winrich von Kniprode* (WKO X 1346 – I 1352, WMI I 1352 – VI 1382), Wolfram von Belderheim (K Gdańsk IV 1357 – I 1360)

Łącznie 40 braci (23 z wcześniejszej dekady, 17 nowych)

Wyjaśnienia i skróty: → Lista II

KONTYNUACJA TRENDU W LATACH 60. XIV W.

W latach 60. XIV w. Wielki Mistrz pozwalał ważnym dygnitarzom, jak było to napomknięte na wstępie, utrzymywać się ponadprzeciętnie długo na stanowiskach. Kierowała nim w niektórych przypadkach zapewne chęć promowania Krzyżaków z rodzimej Nadrenii, a w innych zwyczajna wygoda. Wolał polegać na sprawdzonych już zakonnikach, z którymi dobrze się rozumiał. Pomiędzy czasem trwania ich urzędów a ilością braci-dostojników panowała bezpośrednia korelacja: im dłuższy okres jedni Krzyżacy pozostawali komturami lub wielkim dygnitarzami, tym mniejsza była liczba nowych w tym elitarnym gronie.

W latach 1360–1369 pojawiają się znów wzmianki z Brodnicy i Kłajpedy, o których milczą źródła z lat 50., urywa się jednak za to przekaz z Tucholi i Słupska⁶⁹. Tak więc odnaleźć można, dokładnie jak dekadę wcześniej, wzmianki z jedynie 18 urzędów komturskich. Z nich znanych jest 109 lat oraz 9 miesięcy⁷⁰. Z 60 lat urzędowych

⁶⁹ Tuchola została przekształcona tymczasowo (do 1383 r.) w prokuratorię, a Ziemia Słupska została wykupiona z rąk Zakonu.

⁷⁰ Bałga (9 lat, 2 miesiące), Bierzgłowo (10 lat), Brodnica (2 lata, 3 miesiące), Bytów (10 lat), Człuchów (10 lat), Gdańsk (9 lat), Gniew (3 miesiące), Grudziądz (3 miesiące), Kłajpeda (3 miesiące), Nieszawa (4 lata, 1 miesiąc), Ostróda (10 lat), Pokarmin (9 lat, 3 miesiące), Pokrzywno (3 miesiące), Radzyń (6 lat, 10 miesięcy), Ragneta (6 lat), Starogród (5 lat,

Wielkich Dostojników udokumentowanych jest 59 lat i 9 miesięcy⁷¹. Tym razem światło historyczne pada na 169,5 lat urzędowych (z 240), czyli 70,63%⁷². W owym czasie tylko 32 zakonników piastowało kluczowe urzędy, z czego 17 to dotychczasowi, a tylko 15 to nowi bracia. Są to najgorsze wyniki z całego badanego w niniejszym okresie 1310–1409. Nawet w mocno niekompletnych latach 1310–1319 zarówno wszystkich braci (35) jak i tych świeżo awansowanych (19) było więcej. Również współczynnik rotacyjny wypada w latach sześćdziesiątych (1,33) na przestrzeni analizowanych stu lat najsłabiej.

Opisane w powyższym zjawisko, czyli spadek liczby braci na ważnych urządach oraz spadek częstotliwości rotacyjnej, osiągnął swój najniższy punkt. Trendy te dobrze widać w ciągu ostatnich czterech dekad. W latach 1330–1339 było 60 braci na urządach komturów lub Wielkich Dostojników, a współczynnik rotacyjny wynosił 2,00. W kolejnych dekadach dane te spadały do 47 i 1,62 (1340–1349), do 40 i 1,67 (1350–1359), wreszcie do 32 i 1,33 (1360–1369).

Lista VI. Wielcy Dostojnicy oraz komturzy od stycznia 1360 do grudnia 1369 r.

A: *Albrecht Schoff zu Dornburg* ([ponownie] *K Świecie po VI 1365 – bez miesiąca 1377*)

B: *Burkhard von Asseburg* (*K Bierzgłowo III 1358 – bez miesiąca 1376*), *Burkhard von Mansfeld* (*K Ragneta bez miesiąca 1365 – II 1370*)

D: *Daniel von Menden* (*K Grudziądz bez miesiąca 1362, K Świecie po II 1363 – XII 1364*), *Dietch von Brandenburg* (*K Toruń X 1352 – VII 1374*)

G: *Gerhard von Ampleben* (*K Ragneta VI 1360*), *Giselbrecht von Dudelsheim* (*K Gdańsk IV 1360 – VI 1363*), *Günther von Hohenstein* (*K Ostróda IV 1349 – bez miesiąca 1370*)

H: *Heinrich von Schöningen* (*K Ragneta bez miesiąca 1362 – bez miesiąca 1364*), *Heinrich von Thaba* (*K Człuchów IX 1354 – V 1370*), *Henning Schindekop* (*K Bałga VII 1356 – II 1360, MAR IV 1360 – II 1370*)

K: *Kirstan von Bernsfelde* (*K Gniew XII 1363*), *Konrad von Kalemunt* (*K Brodnica po IV 1368 – bez miesiąca 1374*), *Konrad Zöllner von Rotenstein* (*K Gdańsk IV 1368 – III 1370*), *Kuno (średni) von Hattstein* (*K Pokarmin bez miesiąca 1360 – II 1370*)

8 miesięcy), Świecie (6 lat, 6 miesięcy) oraz Toruń (10 lat).

⁷¹ Wielki Mistrz (10 lat), Wielki Komtur (9 lat, 9 miesięcy), Wielki Marszałek (10 lat), Wielki Szpitalnik (10 lat), Wielki Szatny (10 lat), Skarbnik (10 lat).

⁷² Gdyby jednak wziąć pod uwagę także Golub (luka w przekazie 1349–1373), Kowalewo (1349–1389) oraz Pąpowo (1348–1387), wówczas lat urzędowych byłoby 270 (zamiast 240), z czego udokumentowanych pozostawałoby nadal jedynie 169,5, co daje 62,78%. W latach 1350–1359 to ujęcie procentowe wynosił w przypadku znanych urzędów 68,01% (w latach 1360–1369: 70,63%), a po wliczeniu czterech jednostek administracyjnych bez jakichkolwiek danych 57,83% (w latach 1360–1369 wspomniane 62,78%).

L: Lippold von Eckelen (K Pokrzywno bez miesiąca 1365), Ludecke von Essen (K Gdańsk XII 1363 – X 1367), Ludolf Rabe von Pappenheim (K Starogród XI 1363 – bez miesiąca 1364), *Ludwig von Wolkenburg (K Brodnica bez miesiąca 1363)*

N: *Nicolaus von der Frantz (K Bytów III 1350 – XI 1374)*

O: *Ortluf von Trier (SZP I 1354 – XI 1371)*

P: Petzolt von Korwitz (K Radzyń III 1363 – II 1370)

R: Reinhard vom Rade (K Starogród bez miesiąca 1364 – bez miesiąca 1378)

S: *Schweder von Pellant (SKA VIII 1356 – XI 1375), Siegfried von Dahenfeld (MAR X 1346 – III 1360)*

U: *Ulrich Fricke (K Bałga I 1361 – VIII 1371), Ulrich von Hachenberg (K Nieszawa I 1360 – I 1364)*

W: Werner von Bendiz (K Brodnica VII 1361), *Werner von Rondorf (SZT XI 1355 – I 1372), Winrich von Kniprode (WMI I 1352 – VI 1382), Wolf (K Kłajpeda bez miesiąca 1365), Wolfram von Beldersheim (K Gdańsk IV 1357 – I 1360, WKO III 1360 – VII 1374)*

Łącznie 32 braci (17 z wcześniejszej dekady, 15 nowych)

Wyjaśnienia i skróty: → Lista II

LATA 70. XIV W. I ZMIERZCH GENERACJI MISTRZA WINRICHA

Oдноśnie uwag formalnych dotyczących lat 70. wspomnieć trzeba, iż następcy Nicolausa von der Frantz, który nosił tytuł komtura zamkowego i prokuratora Bytowa („Schlosskomtur und Pfleger“) od 1374 r. występowali jedynie jako prokuratorzy⁷³. Pojawił się także brat udokumentowany tylko w tej dekadzie, za to dość obszernie. Gottfried von Linden wzmiankowany był jako komtur Ragnety w listopadzie 1371, jako komtur Bałgi między grudniem 1371 a listopadem 1374 oraz jako Marszałek od 1374 aż do lipca 1379⁷⁴. Natomiast Petzolt von Korwitz (komtur Radzynia 1363–1370) oraz Gotebold von Korwitz (komtur Nieszawy 1376–1382 i komtur Radzynia 1382–1383) to dwaj różni Krzyżacy. Luki w komturstwie gdańskim u Heckmanna można zamknąć dzięki danym Voigta i Możejko⁷⁵. W porównaniu do lat 60., w latach 70. znów pojawiają się informacje z Golubia, zanikają jednak te z Gniewu, tak że liczba znanych komturstw nadal wynosi 18.

W dekadzie tej generacja sprawująca władzę powoli zaczęła wymierać, ustępując miejsca młodszemu Krzyżakom. Wśród Najwyższych Dostojników wszyscy poza

⁷³ D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 96.

⁷⁴ Ibidem, s. 33, 42, 66; J. Voigt, *Namen-Codex...*, s. 8, 20, 46.

⁷⁵ B. Możejko, *Komturstwo Gdańskie*, w: *Gedanopedia*, online: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=KOMTURSTWO_GDA%C5%83SKIE (dostęp: 28 X 2022 r.); J. Voigt, *Namen-Codex...*, s. 26.

Wielkim Mistrzem usunęli się w cień historii. Wolfram von Beldersheim, Wielki Komtur od 1360 roku, zniknął ze źródeł w 1374 r., Marszałek Henning Schindekop zginął po prawie 10 latach urzędowania w lutym 1370 r., sprawujący swą funkcję od 1354 r. Wielki Szpitalnik Orluf von Trier złożył ją w 1371 r. Werner von Rondorf, Wielki Szatny od 1355 r., zniknął z przekazu w 1372 r., a Skarbnik Schweder von Pellant, będący od 1356 r. na urzędzie, zwolnił go w 1375 roku⁷⁶. Także wieloletni komtur Torunia Dietrich von Brandenburg (1352–1374) zmarł po prawie dwudziestu dwóch latach na urzędzie.

Zmierzch tejże generacji przyczyniał się do pewnego ożywienia rotacyjnego. W latach 70. udokumentowanych jest jedynie 18 urzędów komturskich, za to tam 132 lata i 3 miesiące⁷⁷. Do tego dochodzi 55 lat i 5 miesięcy za 60 lat urzędowych Wielkich Dostojników⁷⁸. Z łącznie 234 lat i 11 miesięcy urzędowych znanych jest w tej dekadzie 187 lat oraz 8 miesięcy, czyli aż 79,87%⁷⁹. Razem służyło 42 braci, 21 dotychczasowych (50%) oraz 21 nowych (50%). Współczynnik rotacyjny wynosi 1,82.

Lista VII. Wielcy Dostojnicy oraz komturzy od stycznia 1370 do grudnia 1379 r.

A: *Albrecht Schoff zu Dornburg* ([ponownie] *K Świecie po VI 1365 – bez miesiąca 1377*)

B: Balduin von Frankenhofen (SKA XI 1375 – I 1381), Bertolt von Molheim (*K Kłajpeda VII 1376 – VII 1377*), Bruno (*K Kłajpeda VII 1377 – I 1379*), *Burkhardt von Asseburg* (*K Bierzłowo III 1358 – bez miesiąca 1376*), *Burkhardt von Mansfeld* (*K Ragneta bez miesiąca 1365 – II 1370, K Ostróda I 1373 – IV 1379*)

D: *Daniel von Menden* ([ponownie] *K Grudziądz bez miesiąca 1374*), *Dietrich von Brandenburg* (*K Toruń X 1352 – VII 1374*), *Dietrich von Elner* (*K Bałga XI 1374 – IX 1382*)

G: *Gerhard von Amleben* (*K Grudziądz bez miesiąca 1374 – bez miesiąca 1379*), *Gerhard von Lens* (*K Ragneta IX 1372 – VIII 1374*), *Gotebold von Korwitz* (*K Nieszawa bez miesiąca 1376 – X 1382*), *Gottfried von Linden* (*K Ragneta XI 1371, K Bałga XII 1371 – XI 1374, MAR XII 1374 – VII 1379*), *Günther von Hohenstein* (*K Ostróda IV 1349 – bez miesiąca 1370, K Pokarmin IV 1370 – VII 1380*)

⁷⁶ D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 31 nn.; J. Voigt, *Namen-Codex...*, s. 8 i nn.

⁷⁷ Bałga (9 lat, 9 miesięcy), Bierzłowo (6 lat, 3 miesiące), Brodnica (9 lat, 6 miesięcy), Bytów (4 lat, 11 miesięcy), Człuchów (8 lat, 2 miesiące), Gdańsk (7 lat, 11 miesięcy), Golub (6 lat, 3 miesiące), Grudziądz (4 lata, 9 miesięcy), Kłajpeda (4 lata, 4 miesiące), Nieszawa (4 lata, 9 miesięcy), Ostróda (8 lat, 8 miesięcy), Pokarmin (9 lat, 11 miesięcy), Pokrzywno (5 lat, 3 miesiące), Radzyń (9 lat, 5 miesięcy), Ragneta (7 lat, 5 miesięcy), Starogród (8 lat, 9 miesięcy), Świecie (7 lat, 3 miesiące) oraz Toruń (9 lat). W Bytowie komturski okres urzędowy trwa w tej dekadzie jedynie 4 lata i 11 miesięcy, co daje 174 lata i 11 miesięcy we wszystkich 18 komturstwach.

⁷⁸ Wielki Mistrz (10 lat), Wielki Komtur (9 lat, 8 miesięcy), Wielki Marszałek (9 lat, 9 miesięcy), Wielki Szpitalnik (9 lat, 7 miesięcy), Wielki Szatny (6 lat, 5 miesięcy), Skarbnik (10 lat).

⁷⁹ Gdyby uwzględnić także Gniew (luka w przekazie 1364–1382), Kowalewo (1349–1389) oraz Papowo (1348–1387) jako komturstwa, wówczas światło dziejowe padałoby na 187 lat oraz 8 miesięcy z 264 lat i 11 miesięcy (zamiast z 234 lat i 11 miesięcy), czyli na 70,84%.

H: Heinich Gans von Weberstedt (K Radzyń VII 1377 – X 1382), Heinrich von Grobitz (K Człuchów II 1372 – VII 1377), *Heinrich von Thaba* (K Człuchów IX 1354 – V 1370), *Henning Schindekop* (MAR IV 1360 – II 1370)

J: Johann Bolland (K Golub bez miesiąca 1373 – IX 1376), Johann Rübsamen (K Radzyń bez miesiąca 1370 – VII 1377)

K: *Konrad von Kalemunt* (K Brodnica IV 1368 – bez miesiąca 1374, K Toruń VIII 1375 – I 1381), Konrad von Kunseckeln (K Kłajpeda bez miesiąca 1374 – VII 1376), Konrad von Wallenrode (K Człuchów bez miesiąca 1377 – XI 1382), Konrad Zöllner von Rotenstein (K Gdańsk IV 1368 – III 1370, SZT V 1372 – XII 1374, ponownie VIII 1378 – X 1382), Kuno (młodszy) von Hattstein (K Ragneta VIII 1374 – V 1379, MAR bez miesiąca 1379 – IX 1382), *Kuno (średni) von Hattstein* (K Pokarmin bez miesiąca 1360 – II 1370)

M: Marquart von Larheim (K Nieszawa bez miesiąca 1374 – bez miesiąca 1376, K Golub IX 1376 – VI 1381)

N: *Nicolaus von der Frantz* (K Bytów III 1350 – XI 1374)

O: *Ortluf von Trier* (SZP I 1354 – XI 1371)

P: *Petzolt von Korwitz* (K Radzyń III 1363 – II 1370)

R: *Reinhard vom Rade* (K Starogród bez miesiąca 1364 – bez miesiąca 1378), Reinhard von Elner (K Brodnica bez miesiąca 1374 – bez miesiąca 1387), Rüdiger (młodszy) von Elner (MAR III 1370 – XII 1374, WKO XII 1374 – V 1383)

S: *Schweder von Pellant* (SKA VIII 1356 – XI 1375), Siegfried Walpot von Bassenheim (K Ostróda III 1370 – IV 1372, K Gdańsk ok V 1372 – I 1383)

T: Thomas von Merheim (K Starogród VII 1378 – I 1382)

U: *Ulrich Fricke* (K Bałga I 1361 – VIII 1371, SZP V 1372 – XII 1384, [pomiędzy] SZT XII 1374), *Ulrich von Hachenberg* (K Pokrzywno bez miesiąca 1374 – I 1381)

W: *Werner von Rondorf* (SZT XI 1355 – I 1372), Werner von Ubisheim (K Ragneta bez miesiąca 1379 – XII 1379), *Winrich von Kniprode* (WMI I 1352 – VI 1382), *Wolfram von Beldersheim* (WKO III 1360 – VII 1374)

Łącznie 42 braci (21 z wcześniejszej dekady, 21 nowych)

Wyjaśnienia i skróty: → Lista II

NOWE SZANSE W LATACH 80. XIV W.

W latach 1382–1384 Zakon zdobył Ziemię Zawkrzeńską oraz Ziemię Wiską, nie ustanawiał tam jednak nowych komturstw, lecz wójtostwa⁸⁰. Latem 1382 r. zmarł Winrich von Kniprode, ostatni ważny przedstawiciel starego pokolenia Krzyżaków. Dwóch kolejnych Wielkich Mistrzów, Frankończycy Konrad Zöllner von Rotenstein oraz Konrad von Wallenrode, bardzo życzliwie odnosiło się do braci pochodzących, podobnie jak oni, z zachodniej części Górnych Niemiec⁸¹. W tej dekadzie znów powraca przekaz w Gniewie, Kowalewie, Papowie, a Tuchola odzyskała status komturstwa. Tak więc do 17 urzędów komturskich znanych w latach 70.⁸² dochodzą aż cztery, co daje razem 21 komturstw, gdzie znane są łącznie 172 lata i 5 miesięcy⁸³. Z 60 lat urzędowych tradycyjnych 6 najwyższych godności przekaz pokrywa 59 lat i 9 miesięcy⁸⁴. Udokumentowane są zatem z 266,58 lat urzędowych aż 232 lata i 2 miesiące, czyli 87,09%. Dopiero od lat 80. przekaz jawi się z 21 dobrze poświadczonymi komturstwami jako dokładny. Na ważnych funkcjach pojawiło się łącznie 48 braci, 17 dotychczasowych i 31 nowych. Współczynnik rotacyjny wynosi 1,77, a odsetek nowych dygnitarzy 64,5%.

Dekada ta jest pod względem rotacji nieco gorsza od lat 70. ze wskaźnikiem 1,82, odsetek nowych braci wypada jednak najwyżej od lat 30. (1330–1339: 70%,

⁸⁰ Ziemię Zawkrzeńską Zakon utracił w roku 1399, w latach 1408–1411 odzyskując ją na krótko. Ziemię Wiską kontrolował w latach 1382–1402 – zob. J. Tandecki, *Rozwój terytorialny...*, s. 108; B. Jähnig, *Die Vögte des Deutschen Ordens in der Neumark und ihr Verhältnis zu Preußen*, w: *Landesherr, Adel und Städte in der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Neumark*, ed. K. Neitmann, Berlin 2015, s. 320; M. Radoch, *Zarys działalności polityczno-dyplomatycznej książąt mazowieckich wobec państwa krzyżackiego w Prusach w latach 1385–1407*, Olsztyn 1999, s. 10 i nn.; G. Białuński, *Recenzja do: Marek Radoch, Zarys działalności polityczno-dyplomatycznej książąt mazowieckich wobec państwa krzyżackiego w Prusach w latach 1385–1407*, Olsztyn 1999, KMW 2000, nr 1, s. 117, 118.; E. Kowalczyk-Heyman, *Rzecz o szczegółach. Uwagi na marginesie pracy Marka Radocha*, „Zapiski Historyczne” 2012, LXXVII/3, s. 89 i nn.; J. Grabowski, *Najstarsze przywileje książąt mazowieckich dla Szezeńska*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2007, 4, s. 120, 125.

⁸¹ Prawą ręką Mistrza Konrada Zöllnera był właśnie Konrad von Wallenrode. Lepsze szanse na awans mieli ponadto bracia o takich gwarach jak szwabska czy alemańska. Konrad von Jungingen ze Szwabii został w 1391 r. Skarbnikiem, a alemańskojęzyczny Werner von Tettingen w 1390 r. Wielkim Szatnym – zob. U. Arnold, *Gründung, Wirksamkeit und Bedeutung des Deutschen Ordens bis 1525*, w: *Der Deutsche Orden und die Ballei Elsaß-Burgund*, ed. H. Brommer, Bühl Baden 1996, s. 26; H. Koeppen, *Wallenrodt, Konrad von*, w: *Altpreussische Biographie*, Bd. II, ed. C. Krollmann, Marburg/Lahn 1969, s. 772–773; H. Gersdorf, *Zöllner von Rotenstein, Konrad*, w: *Altpreussische Biographie...*, Bd. II, s. 846–847; K. Lampe, *von Tettingen, Werner*, w: *Altpreussische Biographie...*, Bd. II, s. 726; R. Tomczak, *Konrad Zöllner von Rotenstein*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku 1309–1457*, red. N. Delestowicz, Kraków 2018, s. 128; W. Lorek, *Konrad von Wallenrode*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku...*, s. 146; L. Rogalski, op. cit., s. 575; D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 39; W. König, *dtv-Atlas zur deutschen Sprache. Tafeln und Texte. Mit Mundart-Karten*, 10. Aufl. München 1994, s. 230 n.

⁸² W latach 70. XIV w. egzystowało 18 komturstw, jednak Bytów stał się od 1374 r. prokuratorstwem, tak więc liczba komturstw spadła do 17 – zob. D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 96.

⁸³ Bałga (10 lat), Bierzysłowo (5 lat, 9 miesięcy), Brodnica (9 lat, 9 miesięcy), Człuchów (10 lat), Gdańsk (9 lat, 1 miesiąc), Golub (10 lat), Gniew (6 lat, 8 miesięcy), Grudziądz (7 lat), Kłajpeda (9 lat, 3 miesiące), Kowalewo (7 miesięcy), Niezawa (9 lat, 6 miesięcy), Ostróda (10 lat), Papowo (2 lata, 3 miesiące), Pokarmin (10 lat), Pokrzywno (10 lat), Radzyń (9 lat, 6 miesięcy), Ragneta (8 lat, 11 miesięcy), Starogród (10 lat), Świecie (8 lat), Toruń (9 lat, 7 miesięcy) oraz Tuchola (6 lat, 7 miesięcy). Okres komturski w Tucholi to nie 10 lat, lecz jedynie 6 lat i 7 miesięcy, co daje zamiast 210 wszystkich lat urzędowych 206,58 lat. Znanych z tego są 172,42 lata, czyli 83,46%.

⁸⁴ Jedyna przerwa spowodowana jest nie luką w przekazie, tylko wakatem na stanowisku najważniejszego brata w korporacji: Wielki Mistrz (9 lat, 9 miesięcy), Wielki Komtur (10 lat), Wielki Marszałek (10 lat), Wielki Szpitalnik (10 lat), Wielki Szatny (10 lat), Skarbnik (10 lat).

1340–1349: 51%, 1350–1359: 41.5%, 1360–1369: 47%, 1370–1379: 50%). W kolejnych dziesięcioleciach udział procentowy nowych braci miał zarysowywać się po raz kolejny słabiej lub wręcz znacznie słabiej.

Lista VIII. Wielcy Dostojnicy oraz komturzy od stycznia 1380 do grudnia 1389 r.

A: Albrecht von Sachsen (K Pokarmin VIII 1380 – I 1383), Albrecht von Schwarzburg (K Kowalewo XI 1389 – III 1392), Arnold von Bürglen (K Bałga V 1387 – III 1392), Arnold von Hecke (K Bierzłowo I 1389 – III 1404)

B: *Balduin von Frankenhofen* (SKA XI 1375 – I 1381, K Toruń I 1381 – XII 1383, K Pokrzywno XII 1384 – III 1393), Benisch von Schönenberg (K Kowalewo IX 1389)

D: *Dietrich von Elnor* (K Bałga XI 1374 – IX 1382)

E: Engelhard Rabe von Wildstein (K Radzyń VII 1383 – bez miesiąca 1387, MAR III 1387 – XI 1392)

F: Friedrich Kule von Egloffstein (K Bałga IX 1383 – V 1387), Friedrich von Scharfenstein (K Człuchów XI 1382 – X 1383), Friedrich von Wenden (K Pokrzywno I 1381 – I 1383, K Pokarmin I 1383 – V 1392)

G: *Gotebold von Korwitz* (K Nieszawa bez miesiąca 1376 – X 1382, K Radzyń X 1382 – VII 1383), *Günther von Hohenstein* (K Pokarmin IV 1370 – VII 1380)

H: Hartmann von Königstein (K Golub VI 1381 – V 1392), *Heinrich Gans von Weberstedt* (K Radzyń VII 1377 – X 1382, SZT X 1382 – IV 1387)

J: Johann Marschalk von Frohburg (SZT IV 1387 – V 1390), Johann von Beffart (K Starogród I 1382 – V 1383, K Ostróda V 1383 – VII 1391), Johann von Rumpenheim (K Ragneta bez miesiąca 1384 – XI 1392), Johann von Schönfeld (K Grudziądz bez miesiąca 1382 – X 1383, K Człuchów X 1383 – V 1392)

K: Karl von Lichtenstein (K Brodnica bez miesiąca 1387 – V 1396), Kaspar von Pritnitz (K Bierzłowo II 1384 – XI 1384), Konrad von Eltz (K Gniew I 1386 – V 1396, K Tuchola 1396 – 1397), *Konrad von Kalemunt* (K Toruń VIII 1375 – I 1381), Konrad von Kyburg (K Nieszawa bez miesiąca 1388 – bez miesiąca 1391), *Konrad von Wallenrode* (K Człuchów bez miesiąca 1377 – XI 1382, MAR X 1382 – III 1387, WKO III 1387 – III 1391), *Konrad Zöllner von Rotenstein* (SZT VIII 1378 – X 1382, WMI X 1382 – VIII 1390), *Kuno (młodszy) von Hattstein* (MAR bez miesiąca 1379 – IX 1382), Kuno von Liebenstein (K Ostróda I 1380 – V 1383, WKO V 1383 – II 1387, K Brodnica bez miesiąca 1387)

L: Ludwig von Benfeld (K Gniew V 1383 – I 1386), Ludwig Wafeler (K Gdańsk I 1384 – I 1385, K Toruń XII 1384 – VI 1389, SKA XII 1389 – III 1391)

M: *Marquart von Larheim* (K Golub IX 1376 – VI 1381, K Bałga X 1382 – IX 1383, K Grudziądz X 1383 – bez miesiąca 1389), *Marquart von Raschau* (K Kłajpeda bez miesiąca 1380 – bez miesiąca 1398)

R: *Reinhard von Elnor* (K Brodnica bez miesiąca 1374 – bez miesiąca 1387), *Rorich von Weseln* (K Papowo XII 1387 – XII 1391), *Rüdiger (młodszy) von Elnor* (WKO XII 1374 – V 1383, K Tuchola VI 1383 – I 1396), *Rüdiger von Ostischau* (K Nieszawa X 1382 – bez miesiąca 1388), *Rüdiger von Wirsten* (K Papowo XII 1387)

S: *Siegfried Walpot von Bassenheim* (K Gdańsk ok V 1372 – I 1383, K Toruń XII 1383 – XII 1384, SZP XII 1384 – V 1396)

T: *Thomas von Merheim* (K Starogród VII 1378 – I 1382, K Świecie I 1382 – III 1392)

U: *Ulrich Fricke* (SZP V 1372 – XII 1384), *Ulrich von Hachenberg* (K Pokrzywno bez miesiąca 1374 – I 1381, SKA I 1381 – XII 1389, K Grudziądz bez miesiąca 1389 – VIII 1398)

W: *Walrabe von Scharfenberg* (K Starogród V 1383 – VII 1384, K Bierzysłowo II 1385 – I 1389, K Grudziądz bez miesiąca 1389, K Gdańsk XII 1389 – VI 1391), *Werner von Tettingen* (K Radzyń bez miesiąca 1387 – V 1390), *Wigand von Belderheim* (K Ragneta bez miesiąca 1380 – V 1384), *Wilhelm (starszy) von Helfenstein* (K Starogród VIII 1387 – IV 1391), *Winrich von Kniprode* (WMI I 1352 – VI 1382), *Winrich von Ryndorf* (K Starogród VII 1384 – VIII 1387), *Wolf von Zolnhart* (K Pokrzywno I 1383 – XII 1384, K Gdańsk I 1385 – XII 1389, K Toruń XII 1389 – XI 1392)

Łącznie 48 braci (17 z wcześniejszej dekady, 31 nowych)

Wyjaśnienia i skróty: → Lista II

KOŃCÓWKA STULECIA

Odnosnie przemian administracyjnych z lat 1390–1399 warto nadmienić, iż nowo powstałe komturstwo w Rynie miało w latach 1394–1397 dwóch komturów, potem zapanował w nim wakat aż do 1418 roku⁸⁵. Niemniej jednak pojawił się kolejny urząd komturski. Zakon w roku 1392 zdobył Ziemię Dobrzyńską, a w roku 1398 uzyskał pod zastaw wyspę Gotlandię oraz po ciężkich walkach upragnioną Żmudź, łączącą posiadłości pruskie i inflanckie, jednak i w tych terytoriach powstały jedynie wójtostwa

⁸⁵ Zostało one zapewne tymczasowo rozwiązane ok. 1397 r. – zob. D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 68; S. Józwiak, *Podziały administracyjne...*, s. 133; idem, *Powstanie i rozwój struktury administracyjno-terytorialnej Zakonu Krzyżackiego na południowych...*, s. 25; B. Jähnig, *Konrad von Jungingen (30 XI 1393 – 30 III 1407)*, w: *Die Hochmeister des Deutschen...*, s. 102; G. von Mülverstedt, *Die Beamten und Konventsmitglieder in den Verwaltungsbezirken des Deutschen Ordens innerhalb Masurens*, „Mitteilungen der Litterarischen Gesellschaft Masovia“ 6/1900, s. 52; M. Jackiewicz-Garniec, M. Garniec, op. cit., s. 46, 386, 387; W. Długokęcki, E. Kowalczyk-Heyman, *Nieznane opisy granicy mazowiecko-krzyżackiej, cz. II: granica komturstwa bałgijskiego (prokuratorstwo piskie i elckie)*, „Kwartalnik Historyczny” 2004, CXI/1, s. 7, 18.

zamiast komturstw⁸⁶. Natomiast za bratem Kuno von Lichtensteinem i Konradem von Lichtensteinem kryje się jedna i ta sama osoba⁸⁷.

W latach 1390–1399 Zakon utrzymywał 22 komturstwa, które to liczyły nie 230, lecz 223 lata urzędowe, z czego znanych jest 203 lata oraz 10 miesięcy⁸⁸. Z 60 lat urzędowych Wielkich Dostojników udokumentowanych jest natomiast 59 lat i 3 miesiące⁸⁹. Razem daje to 263 lata oraz 1 miesiąc (z 283 lat), czyli aż 92,96%.

W ostatniej dekadzie stulecia, tak jak w poprzednim dziesięcioleciu, 48 braci było komturami bądź Wielkimi Dostojnikami, a współczynnik rotacyjny wynosi 1,71. Dekadę wcześniej był on z 1,77 czyli dość zbliżony. Dane te tylko na pierwszy rzut oka są podobne. Pomimo założenia nowego komturstwa, jedynie 19 braciom (39,5% ze wszystkich dygnitarzy) powiódł się skok do elitarnego grona, co jest procentowo drugim najgorszym wynikiem ze wszystkich dziesięciu dekad. Jeszcze mniej było ich w następnym dziesięcioleciu. Porównując koniec stulecia z latami 1380–1389, gdy do grupy co najmniej komturów dostało się 31 (64,5% ze wszystkich dygnitarzy) braci, nasuwają się jednoznaczne wnioski. Kto po końcu epoki Winricha von Kniprode nie skorzystał natychmiast z możliwości awansu, ten dekadę później miał znacznie mniejsze szanse. Natomiast ci bracia, którym się wówczas powiodło, strzegli potem swoich funkcji. Oznacza to, iż scenariusz znany z lat 30. i 40. XIV w. ziścił się po raz drugi.

Lista IX. Wielcy Dostojnicy oraz komturzy od stycznia 1390 do grudnia 1399 r.

A: *Albrecht von Schwarzburg* (K Kowalewo XI 1389 – III 1392, K Świecie III 1392 – IV 1396, K Gdańsk V 1396 – X 1407), *Arnold von Bürglen* (K Bałga V 1387 – III 1392, K Kowalewo III 1392 – VIII 1399, K Gniew IX 1399 – X 1402), *Arnold von Hecke* (K Bierzysłowo I 1389 – III 1404)

⁸⁶ Zakon dzierżył Ziemię Dobrzyńską wcześniej w latach 1329–1343 oraz 1352–1355. Tym razem utrzymał się tam do 1405 r., na Gotlandii do 1408 r., a na Żmudzi do 1409 r. – zob. F. Benninghoven, *Die Gotlandfeldzüge des Deutschen Ordens 1398–1408*, „Zeitschrift für Ostforschung” 1964, 13, s. 421–477; J. Tandecki, *Rozwój terytorialny...*, s. 107; mapa 6; B. Jähnig, *Die Vögte des Deutschen...*, s. 320; M. Radoch, op. cit., s. 49 i nn.; S. Szybkowski, *Elita ziemi dobrzyńskiej na przełomie XIV i XV wieku. Między zakonem krzyżackim a Królestwem Polskim*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2011, 3 (7), s. 88; M. Toeppen, op. cit., s. 92.

⁸⁷ Był on kompanem Wielkiego Mistrza (1386–1389), wójtem w Sambii (1389–1392), komturem Ragnety (1392–1396), Gniewu (1396–1399) oraz Pokarmina (1399–1402), następnie Wielkim Szpitalnikiem (1402–1404) i Wielkim Komturem (1404–1410). W literaturze jest przede wszystkim nazywany imieniem Kuno – zob. C. Krollmann, *von Lichtenstein, Kuno*, w: *Altpreussische Biographie*, Bd. I, ed. C. Krollmann, Marburg/Lahn 1974, s. 395–396; W. Lorek, *Ulrich von Jungingen*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku...*, s. 197; D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 90, 137.

⁸⁸ Bałga (10 lat), Bierzysłowo (10 lat), Brodnica (10 lat), Człuchów (10 lat), Gdańsk (10 lat), Gniew (9 lat, 8 miesięcy), Golub (10 lat), Grudziądz (10 lat), Kłajpeda (9 lat), Kowalewo (10 lat), Nieszawa (9 lat, 6 miesięcy), Ostróda (9 lat, 6 miesięcy), Papowo (10 lat), Pokarmin (10 lat), Pokrzywno (2 lata, 6 miesięcy), Radzyń (10 lat), Ragneta (10 lat), Ryn (3 lata), Starogród (10 lat), Świecie (10 lat), Toruń (10 lat) oraz Tuchola (10 lat). W Rynie okres urzędowy wynosił jedynie 3 lata zamiast 10 lat.

⁸⁹ Wielki Mistrz (9 lat, 3 miesiące), Wielki Komtur (10 lat), Wielki Marszałek (10 lat), Wielki Szpitalnik (10 lat), Wielki Szatny (10 lat), Skarbnik (10 lat).

-
- B:** *Balduin von Frankenhofen* (K Pokrzywno XII 1384 – przed V 1392), Burkhart von Wobeke (K Golub XII 1393 – I 1397, SKA I 1397 – II 1404)
-
- E:** *Engelhard Rabe von Wildstein* (MAR III 1387 – XI 1392, K Toruń XI 1392 – I 1397), Erwin von Kruftetele (K Starogród XII 1393 – XI 1398)
-
- F:** Friedrich von Wallenrode (K Ryn IV 1394 – IV 1396, K Brodnica V 1396 – IX 1404), *Friedrich von Wenden* (K Pokarmin I 1383 – V 1392, K Golub V 1392 – XII 1393, SKA XII 1393 – I 1397, K Toruń I 1397 – X 1407)
-
- G:** Gerlach Mönch von Rosenberg (K Ostróda bez miesiąca 1392 – przed VI 1397), Gottfried von der Kuhle (K Papowo IX 1398 – VII 1406), Gottfried von Troisdorf (K Papowo XII 1391 – IX 1398)
-
- H:** *Hartmann von Königstein* (K Golub VI 1381 – V 1392), Heinrich Harder (K Radzyń V 1390 – VI 1391, K Nieszawa bez miesiąca 1391 – XI 1402)
-
- J:** *Johann Marschalk von Frohburg* (SZT IV 1387 – V 1390), *Johann von Beffart* (K Ostróda V 1383 – VII 1391, K Gdańsk VI 1391 – XI 1392, SZT XI 1392 – VIII 1399), Johann von Egloffstein (K Kłajpeda bez miesiąca 1398 – bez miesiąca 1402), Johann von Lichtenstein (K Starogród X 1391 – XII 1393, K Kłajpeda ok 1393 – bez miesiąca 1398), Johann von Pfirt (K Świecie IV 1396 – bez miesiąca 1407), Johann von Reddern (K Starogród IV 1391 – X 1391), *Johann von Rumpenheim* (K Ragneta bez miesiąca 1384 – XI 1392, K Gdańsk XI 1392 – V 1396, K Pokarmin V 1396 – IX 1399, SZT VIII 1399 – II 1404), Johann von Sayn (K Grudziądz VIII 1398 – II 1404), *Johann von Schönfeld* (K Człuchów X 1383 – V 1392, K Pokarmin V 1392 – VI 1393, K Ryn V 1396 – IV 1397, K Ostróda VI 1397 – XI 1407), Johann von Streifen (K Pokarmin VI 1393 – IV 1396, K Tuchola I 1397 – II 1404)
-
- K:** *Karl von Lichtenstein* (K Brodnica bez miesiąca 1387 – V 1396), *Konrad von Eltz* (K Gniew I 1386 – I 1396, K Tuchola I 1396 – I 1397, K Golub I 1397 – X 1402), Konrad von Jungingen (SKA III 1391 – XI 1393, WMI XI 1393 – III 1407), *Konrad von Kyburg* (K Nieszawa bez miesiąca 1388 – bez miesiąca 1391, K Ostróda VII 1391 – III 1392, K Bałga III 1392 – V 1396, SZP V 1396 – IV 1402), *Konrad von Wallenrode* (WKO III 1387 – III 1391, WMI III 1391 – VII 1393), *Konrad Zöllner von Rotenstein* (WMI X 1382 – VIII 1390), *Kuno von Lichtenstein* (K Ragneta XI 1392 – V 1396, K Gniew V 1396 – IX 1399, K Pokarmin IX 1399 – V 1402)
-
- L:** *Ludwig Wafeler* (SKA XII 1389 – III 1391)
-
- M:** *Marquart von Raschau* (K Kłajpeda bez miesiąca 1380 – ok 1393), Marquart von Sulzbach (K Ragneta V 1396 – V 1402)
-
- N:** Nikolaus von Melin (K Starogród XI 1398 – IX 1409), Nikolaus von Viltz (K Kowalewo VIII 1399 – bez miesiąca 1410)
-

R: *Rorich von Weseln* (K Papowo XII 1387 – XII 1391), *Rudolf von Kyburg* (K Radzyń VI 1391 – XI 1402), *Rüdiger (młodszy) von Elnor* (K Tuchola VI 1383 – I 1396)

S: *Siegfried Walpot von Bassenheim* (SZP XII 1384 – V 1396)

T: *Thomas von Merheim* (K Świecie I 1382 – III 1392, K Pokrzywno III 1392)

U: *Ulrich von Hachenberg* (K Grudziądz bez miesiąca 1389 – VIII 1398), *Ulrich von Jungingen* (K Bałga V 1396 – IX 1404)

W: *Walrabe von Scharfenberg* (K Gdańsk XII 1389 – VI 1391, [równocześnie] SZT VI 1390 – VII 1390), *Werner von Tettingen* (K Radzyń bez miesiąca 1387 – V 1390, SZT VIII 1390 – XI 1392, MAR XI 1392 – IX 1404), *Wilhelm Folkholt* (K Człuchów V 1392 – X 1402), *Wilhelm (starszy) von Helfenstein* (K Starogród VIII 1387 – IV 1391, WKO IV 1391 – II 1404), *Wolf von Zolnhart* (K Toruń XII 1389 – XI 1392)

Łącznie 48 braci (29 z wcześniejszej dekady, 19 nowych)

Wyjaśnienia i skróty: → Lista II

WCZESNY WIEK XV

Także ostatni nabytek terytorialny Zakonu z 1402 r., Nowa Marchia, stała się nie komturstwem, lecz wójtostwem⁹⁰, a liczba pożądaných godności komturskich nie zwiększyła się. Wspomnieć można również, iż Nicolaus von Viltz, podawany przez Heckmanna jako komtur Kowalewa w latach 1399–1415, nie mógł rządzić nieprzerwanie, gdyż w latach 1410–1411 byli tam dwaj inni komturzy. Inny brat, Baldewin Stael von Holstein, pojawił się jako komtur Brodnicy 25 grudnia 1409 r., a więc na kilka dni przed końcem statystycznego dziesięciolecia⁹¹. Ponieważ w Rynie zapanował wakat aż do 1418 r., liczba komturstw spada w porównaniu z ostatnią dekadą z 22 do 21.

W tychże 21 komturstwach znane są (z 210 lat urzędowych) 193 lata oraz 5 miesięcy⁹². Do tego dochodzi 59 lat i 7 miesięcy (z 60 lat urzędowych) Wielkich Dostojników⁹³. Udokumentowane są zatem 253 lata, czyli aż 93,70%. Od stycznia 1400 r. do grudnia 1409 r. odnaleźć można razem 43 Krzyżaków, w tym 27 dotychczasowych i 16 nowych. Współczynnik rotacyjny wynosi 1,59 i jest najniższy od lat 70. XIV w.

⁹⁰ Zakon utrzymał się tam znacznie dłużej niż na pozostałych nabytkach terytorialnych z końcówki XIV i początku XV w., bo do 1455 r. – zob. J. Tandecki, *Rozwój terytorialny...*, s. 107; B. Jähnig, *Die Vögte des Deutschen...*, s. 320, 327.

⁹¹ D. Heckmann, *Amtsträger...*, s. 74.

⁹² Bałga (10 lat), Bierzgłowo (5 lat, 10 miesięcy), Brodnica (10 lat), Człuchów (10 lat), Gdańsk (10 lat), Gniew (10 lat), Golub (9 lat, 6 miesięcy), Grudziądz (10 lat), Kłajpeda (9 lat, 5 miesięcy), Kowalewo (10 lat), Nieszawa (10 lat), Ostróda (10 lat), Papowo (10 lat), Pokarmin (10 lat), Pokrzywno (2 lata, 3 miesięcy), Radzyń (6 lat, 8 miesięcy), Ragneta (10 lat), Starogród (10 lat), Świecie (9 lat, 9 miesięcy), Toruń (10 lat) oraz Tuchola (10 lat).

⁹³ Wielki Mistrz (9 lat, 9 miesięcy), Wielki Komtur (10 lat), Wielki Marszałek (10 lat), Wielki Szpitalnik (9 lat, 11 miesięcy), Wielki Szatny (10 lat), Skarbnik (9 lat, 9 miesięcy).

Zakon od wiosny 1409 zbroił się do wojny z Polską⁹⁴. Dawałoby to podstawę do przypuszczeń, że wymieniał dygnitarzy nadal pragnących pokoju na bardziej wojowniczych, co musiało sprzyjać fluktuacji na urządach. Liczby z całej dekady wskazują, iż tak nie było. Tylko 16 braci (37%) awansowało bowiem do grona komturów, co jest w porównaniu z wcześniejszymi epokami pod względem procentowym najgorszym, a pod względem absolutnym drugim najgorszym wynikiem. 27 (63%) braci kontynuowało swoje kariery, tak więc na początku stulecia wszystkich dygnitarzy było 43, co po raz kolejny jest najsłabszym wynikiem od lat 70. XIV w.

Lista X. Wielcy Dostojnicy oraz komturzy od stycznia 1400 do grudnia 1409 r.

A: *Albrecht von Schwarzburg* (K Gdańsk V 1396 – X 1407, K Toruń X 1407 – VII 1410), Albrecht von Tonna (K Golub X 1402 – IV 1404), *Arnold von Bürglen* (K Gniew IX 1399 – X 1402), *Arnold von Hecke* (K Bierzłowo I 1389 – III 1404, SKA III 1404 – VII 1407, K Pokrzywno X 1407 – III 1410)

B: Baldwin Stael von Holstein (K Brodnica XII 1409 – VII 1410), *Burkhard von Wobeke* (SKA I 1397 – II 1404, SZT II 1404 – III 1410)

E: Eberhard von Nippenburg (K Starogród IX 1409 – VII 1410), Eberhard (starszy) von Wallenfels (K Ragneta IX 1407 – III 1410)

F: Friedrich von Zollern (K Ragneta V 1402 – IX 1407, K Ostróda XI 1407 – IV 1410), *Friedrich von Wallenrode* (K Brodnica V 1396 – IX 1404, K Gniew IX 1404 – VII 1407, MAR VII 1407 – VII 1410), *Friedrich von Wenden* (K Toruń I 1397 – X 1407)

G: Gamrath von Pinzenau (K Człuchów X 1402 – IV 1410), *Gottfried von der Kuhle* (K Papowo IX 1398 – VII 1406, K Brodnica VII 1406 – XII 1409), Gottfried von Hatzfeld (K Nieszawa VII 1407 – VII 1410)

H: *Heinrich Harder* (K Nieszawa bez miesiąca 1391 – XI 1402), Heinrich von Schwelborn (K Gniew X 1402 – II 1404, K Radzyń II 1404, K Tuchola II 1404 – VII 1410), Heinrich (starszy) von Plauen (K Nieszawa XI 1402 – VII 1407, K Świecie VII 1407 – XI 1410)

J: *Johann von Egloffstein* (K Kłajpeda bez miesiąca 1398 – bez miesiąca 1402), Johann von der Dollen (K Radzyń bez miesiąca 1407 – V 1409), *Johann von Pfirt* (K Świecie IV 1396 – bez miesiąca 1407), *Johann von Rumpenheim* (SZT VIII 1399 – II 1404, SZP II 1404 – IX 1404), *Johann von Sayn* (K Grudziądz VIII 1398 – II 1404, K Gniew II 1404 – IX 1404, K Bałga IX 1404 – IV 1410), *Johann von Schönfeld* (K Ostróda VI 1397 – XI 1407, K Gdańsk X 1407 – VII 1410), *Johann von Streifen* (K Tuchola I 1397 – II 1404)

⁹⁴ A. Nadolski, *Grunwald 1410*, Warszawa 2008, s. 20; W. Lorek, *Konrad von Jungingen*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku...*, s. 174; L. Rogalski, *Dzieje Krzyżaków*, t. II, Warszawa 1846, s. 67 i nn.; M. Biskup, *Polityka zewnętrzna zakonu krzyżackiego*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego...*, s. 233.

K: Konrad von Beldersheim (K Bierzłowo III 1404 – IV 1404), *Konrad von Eltz* (K Golub I 1397 – X 1402), *Konrad von Jungingen* (WMI XI 1393 – III 1407), *Konrad von Kyburg* (SZP V 1396 – IV 1402), *Kuno von Lichtenstein* (K Pokarmin IX 1399 – V 1402, SZP IV 1402 – II 1404, WKO II 1404 – VII 1410)

M: *Marquart von Sulzbach* (K Ragneta V 1396 – V 1402, K Pokarmin V 1402 – VII 1410)

N: *Nikolaus von Melin* (K Starogród XI 1398 – IX 1409, K Radzyń V 1409 – VII 1410), *Nikolaus von Röder* (K Golub bez miesiąca 1407 – IV 1410), *Nikolaus von Viltz* (K Kowalewo VIII 1399 – bez miesiąca 1410)

P: Paul Rulemann von Dadenberg (K Bierzłowo IV 1404 – bez miesiąca 1410, równocześnie K Golub IV 1404 – bez miesiąca 1407)

R: *Rudolf von Kyburg* (K Radzyń VI 1391 – XI 1402)

S: Siegmund (starszy) von Ramungen (K Gniew VII 1407 – VII 1410)

T: *Thomas von Merheim* (SKA bez miesiąca 1407 – VII 1410)

U: *Ulrich von Jungingen* (K Bałga V 1396 – IX 1404, MAR IX 1404 – VI 1407, WMI VI 1407 – VII 1410), *Ulrich Zenger* (K Kłajpeda XI 1404 – bez miesiąca 1412)

W: *Werner von Tettingen* (MAR XI 1392 – IX 1404, SZP XI 1404 – VIII 1412), *Wilhelm Folkholt* (K Człuchów V 1392 – X 1402, K Radzyń XI 1402 – II 1404), *Wilhelm (starszy) von Helfenstein* (WKO IV 1391 – II 1404, K Grudziądz II 1404 – VII 1410), *Wilhelm (starszy) von Rosenberg* (K Kłajpeda bez miesiąca 1402 – IX 1404, K Brodnica IX 1404 – VII 1406, K Papowo VII 1406 – VII 1410)

Łącznie 43 braci (27 z wcześniejszej dekady, 16 nowych)

Wyjaśnienia i skróty: → Lista II

WNIOSKI KOŃCOWE

Jeżeli przyjęte założenia są prawidłowe, można z niniejszej analizy wyciągnąć następujące wnioski:

W latach 30. XIV w. wymienialność urzędów była na najwyższym poziomie we wszystkich dziesięciu dekadach. Jak dokładnie wyglądała ona dekadę i dwie dekady wcześniej, nie da się definitywnie powiedzieć, gdyż dane z tych dwóch dziesięcioleci są niepełne. W latach 30. także odsetek nowych dygnitarzy jest w całym przedziale czasowym 1310–1409 najwyższy, choć udokumentowany przekaz jawi się w tej dekadzie jako najsłabszy.

Dotychczasowe stwierdzenie, iż rotacja urzędów zakonnych działała sprawnie do ok. połowy XIV w., następnie podupadając, należałoby przesunąć o jedno

dziesięciolecie wstecz. Powyższa analiza zdaje się wskazywać, iż problemy te rozpoczęły się już dekadę wcześniej, w latach 40. XIV w. To zapewne dlatego Krzyżacy zaczęli składać sobie tajne przysięgi, zabronione im w roku 1354. Faktu tego nie da się jednak poprzez porównania z wcześniejszymi dziesięcioleciem definitywnie dowieść, ponieważ zawierają one zbyt wiele luk.

Po połowie XIV w. dochodzi do swoistego kuriozum w przekazie dziejowym. Podczas gdy w latach 1330–1339 oraz 1340–1349 znane były 24 względnie 23 komturstwa, to liczba ta spada z powodu licznych luk w latach 1350–1359 oraz 1360–1369 do 18, a w latach 1370–1379 do jedynie 17 komturstw, z których zachowały się dane źródłowe. Jednakże w tych znanych komturstwach udokumentowane lata (w okresie 1350–1379) jawią się na podstawie ujęcia procentowego jako dokładniejsze niż w znanych komturstwach w okresie 1330–1349.

W latach 1360–1369 było najmniej udokumentowanych komturów oraz Wielkich Dostojników, również współczynnik rotacyjny jest najniższy. Na przestrzeni przeanalizowanych stu lat jest to dekada z najslabszą wymianą urzędów.

W latach 70. XIV wieku, gdy pokolenie służące pod Winrichem von Kniprode powoli zaczęło wymierać, rotacja przybrała na sile i miała najwyższy wskaźnik od lat 30. Po śmierci Mistrza Winricha pozostała w latach 80. XIV w. na zbliżonym poziomie, gdyż bracia z Górnych Niemiec powoli wypierali Nadreńczyków. Dlatego w okresie 1380–1389 wśród wszystkich komturów oraz Wielkich Dostojników odsetek nowoawansowanych braci jest stosunkowo wysoki.

Od lat 80. XIV w. (21 znanych komturstw, tam ok. 83,46% lat udokumentowanych) przekaz źródłowy jawi się już jako bardzo dokładny.

W latach 1390–1399 oraz 1400–1409 znów spada zarówno współczynnik rotacyjny jak i odsetek świeżych awansów. Tego faktu nie zmieniają nawet przygotowania Zakonu do walnej rozprawy z Polską i Litwą. Kto zatem w latach 80. XIV w. od razu nie skorzystał z możliwości pięcia się w górę, ten w kolejnych dwóch dekadach miał ponownie zdecydowanie mniejsze szanse.

Tabela 1. Wielcy Dostojnicy oraz komturzy krzyżacy z lat 1310–1409

	(a) Udok. urzędy komturskie i W. D.	(b) Udok. komturzy i W. D.	(c) Współczynnik 1 (b:a =)	(d) Udok. lata w komt. i W. D.	(e) Udok. przekaz [%]	(f) Dygnitarze z wcześniejszej dekady	(g) Nowi dygnitarze		
1310–1319*	20 + 6	36	1.38	152.25	58.56%	17	47%	19	53%
1320–1329*	23 + 5	46	1.64	169.08	60.39%	21	45.5%	25	54.5%
1330–1339	24 + 6	60	2.00	151.08	52.14%	18	30%	42	70%

	(a) Udok. urzędy komturskie i W. D.	(b) Udok. komturzy i W. D.	(c) Współ-czynnik 1 (b:a =)	(d) Udok. lata w komt. i W. D.	(e) Udok. przekaz [%]	(f) Dygnitarze z wcześniejszej dekady	(g) Nowi dygnitarze		
1340–1349	23 + 6	47	1.62	161.33	58.83%	23	49%	24	51%
1350–1359	18 + 6	40	1.67	154.50	68.01%	23	57.5%	17	42.5%
1360–1369	18 + 6	32	1.33	169.50	70.63%	17	53%	15	47%
1370–1379	17 + 6	42	1.82	187.66	79.87%	21	50%	21	50%
1380–1389	21 + 6	48	1.77	232.16	87.09%	17	35.5%	31	64.5%
1390–1399	22 + 6	48	1.71	263.08	92.96%	29	60.5%	19	39.5%
1400–1409	21 + 6	43	1.59	253.00	93.70%	27	63%	16	37%

* dane wysoce niedokładne z powodu luk w przekazie; W. D.: Wielcy/kich Dostojnicy/ków

BIBLIOGRAFIA:

Źródła

- Annalista Thorunensis*, ed. E. Strehlke, w: *Scriptores Rerum Prussicarum*, Bd. III, ed. Theodor Hirsch, Max Toeppen, Ernst Strehlke, Leipzig 1866.
- Chronik des Landes Preussen Johanns von Posilge*, ed. Ernst Strehlke, w: *Scriptores Rerum Prussicarum*, Bd. III, ed. Theodor Hirsch, Max Toeppen, Ernst Strehlke, Leipzig 1866.
- Die Chronik Wigands von Marburg*, ed. Theodor Hirsch, w: *Scriptores Rerum Prussicarum*, Bd. II, ed. Theodor Hirsch, Max Toeppen, Ernst Strehlke, Leipzig 1863.
- Codex diplomaticus Prussicus. Urkundensammlung zur älteren Geschichte Preussens*, Bd. IV, ed. Johannes Voigt, Königsberg 1853, Bd. V–VI, ed. Wilhelm Koch, Königsberg 1861.
- Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376–1426*, Pars I, hrsg. Antoni Prochaska, Kraków 1882.
- Preussisches Urkundenbuch*, ed. Max Hein, Erich Maschke, Aalen: Scienta 1962; Bd. III, 1. Lief., ed. Max Hein, Königsberg 1944, Bd. III, 2. Lief., ed. Hans Koeppen, Marburg 1958, Bd. IV, ed. Hans Koeppen, Marburg 1960.
- Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525*, Pars II, ed. Erich Joachim and Walther Hubatsch, Göttingen 1948.
- Regesten zu den Briefregistern des Deutschen Ordens: die Ordensfolianten 2a, 2aa und Zusatzmaterial*, ed. Sebastian Kubon, Jürgen Sarnowsky, Göttingen 2012.
- Skarbiec dyplomatów papieżkich, cesarskich, krolweskich, książęcych; uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów*, Bd. I, red. Ignacy Daniłowicz, Jan Sidorowicz, Wilno 1860.
- Die Statuten des Deutschen Ordens. Nach dem Original-Exemplar, mit sinnerläuternden Anmerkungen, einigen historisch-diplomatischen Beylagen, und einem vollständigen historisch-etymologischen Glossarium*, ed. Ernst Hennig, Königsberg 1806.
- Die Statuten des Deutschen Ordens nach den ältesten Handschriften*, ed. Max Perlbach, Halle 1890, New York 1975.
- Urkundenregesten zur Tätigkeit des Deutschen Königs- und Hofgerichts bis 1451*, Bd. VII, ed. Friedrich Battenberg, Bd. VIII, ed. Ronald Neumann, Köln Weimar Wien 1994–1996.
- Visitationen im Deutschen Orden im Mittelalter*, Bd. I, ed. Marian Biskup, Irena Janosz-Biskupowa, Marburg 2002.

Literatura

- Arnold Udo, *Gründung, Wirksamkeit und Bedeutung des Deutschen Ordens bis 1525*, w: *Der Deutsche Orden und die Ballei Elsaß-Burgund*, ed. Hermann Brommer, Bühl Baden 1996.

- Luther von Braunschweig, w: *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190–1994*, ed. Udo Arnold, Marburg 1998.
- Arszyński Marian, *Zamki i umocnienia krzyżackie*, in: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Podziały administracyjne i kościelne w XIII.–XVI. wieku*, red. Zenon Nowak, Roman Czaja, Toruń 2000.
- Benninghoven Frederick, *Die Gotlandfeldzüge des Deutschen Ordens 1398–1408*, „Zeitschrift für Ostforschung“ 1964, 13.
- Białuński Grzegorz, *Recenzja do: Marek Radoch, Zarys działalności polityczno-dyplomatycznej ksiąząt mazowieckich wobec państwa krzyżackiego w Prusach w latach 1385–1407*, Olsztyn 1999, Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2000, nr 1.
- Biskup Marian, *Polityka zewnętrzna zakonu krzyżackiego*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach*, red. M. Biskup, R. Czaja, Warszawa 2009.
- Biskup Marian, Gerard Labuda, *Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach. Gospodarka – Społeczeństwo – Państwo – Ideologia*, Gdańsk 1986.
- Boockmann Hartmut, *Der Deutsche Orden. Zwölf Kapitel aus seiner Geschichte*, München 1981.
- Brüggemann Ludwig, *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl.-Preußischen Herzogtums Vor- und Hinterpommern II/2*, Stettin 1784.
- Bumke Joachim, *Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter*, München 2008.
- Conrad Klaus, *Zu Disziplinarfällen im Deutschen Orden unter Hochmeister Winrich von Kniprode*, „Preussenland“ 1989, 27/3.
- *Ludolf König (6 I 1342 – 14 IX 1345)*, w: *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190–1994*, ed. Udo Arnold, Marburg 1998.
- *Werner von Orseln (6 VII 1324 – 18 XI 1330)*, w: *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190–1994*, ed. Udo Arnold, Marburg 1998.
- *Winrich von Kniprode (6 I 1352 – 24 VI 1382)*, w: *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190–1994*, ed. Udo Arnold, Marburg 1998.
- Crome Hans, *von Feuchtwangen, Siegfried*, w: *Altpreussische Biographie*, Bd. I, ed. Christian Krollmann, Marburg/Lahn 1974.
- Czaja Roman, *Die Identität des Deutschen Ordens in Preussen*, w: *Cura Animarum. Seelsorge im Deutschordensland Preussen*, ed. Stefan Samerski, Köln 2013.
- Delestowicz Norbert, *Bracia Zakonu Krzyżackiego w Prusach (1310–1351). Studium prozopograficzne*, Kraków 2021.
- *Dytryk von Altenburg*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku 1309–1457*, red. Norbert Delestowicz, Kraków 2018.
- *Henryk Dusemer*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku 1309–1457*, red. Norbert Delestowicz, Kraków 2018.
- *Werner von Orseln*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku 1309–1457*, red. Norbert Delestowicz, Kraków 2018.
- Długocki Wiesław, *Kolonizacja ziemi chełmińskiej, Prus i Pomorza Gdańskiego do 1410 r.*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach*, red. Marian Biskup, Roman Czaja, Warszawa 2009.
- Długocki Wiesław, Elżbieta Kowalczyk–Heyman, *Nieznanne opisy granicy mazowiecko-krzyżackiej, cz. II: granica komturstwa bałgijskiego (prokuratorstwo piskie i elckie)*, „Kwartalnik Historyczny” 2004, CXI/1.
- Dorna Maciej, *Bracia Zakonu krzyżackiego w Prusach w latach 1228–1309*, Poznań 2004.
- Dygo Marian, *Ekspansja terytorialna i władztwo terytorialne (1249–1309)*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach*, red. Marian Biskup, Roman Czaja, Warszawa 2009.
- Fenske Lutz, Klaus Militzer, *Ritterbrüder im livländischen Zweig des Deutschen Ordens*, Köln 1993.
- Forstreuter Kurt, *Das „Hauptstadtproblem“ des Deutschen Ordens*, „Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands“ 1956, 5.
- Gersdorf Harro, *Zöllner von Rotenstein, Konrad*, w: *Altpreussische Biographie*, Bd. II., ed. Christian Krollmann, Marburg/Lahn 1969.
- Gotówko Piotr, *Förderungspräferenzen des Hochmeisters Winrich von Kniprode zu Beginn seiner Regentschaft*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie“ 2023, nr 1(320).
- Górski Karol, *Ustrój Państwa i Zakonu Krzyżackiego*, Gdynia 1938.
- *Zakon krzyżacki a powstanie państwa pruskiego*, Wrocław 1977.
- Grabowski Janusz, *Najstarsze przywileje ksiąząt mazowieckich dla Szeńska*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2007, 4.
- Hartmann Helmut, *Hochmeister, Deutschmeister, Landkomtur, Komtur, Hauskomtur, Ritter, Priester – Ämter und Lebensweise der Deutschordensangehörigen (bis etwa 1809)*, w: *Der Deutsche Orden und die Ballei Elsaß-Burgund*, ed. Hermann Brommer, Bühl Baden 1996.
- Heckmann Dieter, *Amtsträger des Deutschen Ordens – Dostojnicy zakonu niemieckiego*, Toruń 2020.

- *Amtsträger des Deutschen Ordens in Preußen und in den Kammerballeien des Reiches (oberste Gebietiger, Komture, Hauskomture, Kumpane, Vögte, Pfleger, Großschäffer)*⁶, Accessed 18.08.2021; <http://www.hiko-owp.eu/wp-content/uploads/2015/11/Amtstr%C3%A4ger-Do-Preu%C3%9Fen.pdf>
- Helms Simon, *Luther von Braunschweig*, Marburg 2009.
- Hubatsch Walter, *Winrich von Kniprode, Hochmeister des Deutschen Ordens 1352–1382*, „Blätter für deutsche Landesgeschichte“ 1983, 119.
- Jackiewicz-Garniec Małgorzata, Mirosław Garniec, *Zamki państwa krzyżackiego w dawnych Prusach. Powiśle, Warmia, Mazury*, wprowadzenie Marian Arsyński, Janusz Trupinda, Olsztyn 2006
- Jähnig Bernhart, *Die Vögte des Deutschen Ordens in der Neumark und ihr Verhältnis zu Preußen*, w: *Landesherr, Adel und Städte in der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Neumark*, ed. Klaus Neitmann, Berlin 2015.
- *Konrad von Jungingen (30 XI 1393 – 30 III 1407)*, w: *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190–1994*, ed. Udo Arnold, Marburg 1998.
- *Verfassung und Verwaltung des Deutschen Ordens und seiner Herrschaft in Livland*, Berlin 2011.
- *Zur Herkunft von Dietrich von Brandenburg, Deutschordenskomtur von Thorn. Ein Beitrag zur Familiennamengeleichheit im 14. Jahrhundert*, in: *Festschrift zum 125-jährigen Bestehen des Herolds zu Berlin*, ed. Bernhart Jähnig, Knut Schulz, Berlin 1994.
- *Winrich von Kniprode – Hochmeister des Deutschen Ordens 1352–1382*, „Jahrbuch Preussischer Kulturbesitz“ 1982, Bd. XIX.
- Jasiński Tomasz, *Spory i konflikty miast z komturami krzyżackimi*, w: *Zakon krzyżacki a społeczeństwo państwa w Prusach*, red. Zenon Nowak, Toruń 1995.
- Jóźwiak Sławomir, *Centralne organy władzy*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach*, red. Marian Biskup, Roman Czaja, Warszawa 2009.
- *Centralne i terytorialne organy władzy Zakonu Krzyżackiego w Prusach w latach 1228–1410. Rozwój – Przekształcenia – Kompetencje*, Toruń 2001.
- *Dietrich von Brandenburg. Administracyjna i polityczna działalność dyplomaty z gałęzi pruskiej Zakonu Krzyżackiego w drugiej połowie XIV wieku*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2003, nr 1 (239).
- *Kryzys władzy terytorialnej*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach*, red. Marian Biskup, Roman Czaja, Warszawa 2009.
- *Podziały administracyjne*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach*, red. Marian Biskup, Roman Czaja, Warszawa 2009.
- *Powstanie i rozwój struktury administracyjno-terytorialnej zakonu krzyżackiego na Kujawach i w ziemi chełmińskiej w latach 1246–1343*, Toruń 1997.
- *Powstanie i rozwój struktury administracyjno-terytorialnej Zakonu Krzyżackiego na południowych obszarach Prus Górnych do 1410 r.*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2000, nr 1 (227).
- *Rezygnacje z kariery wysokich hierarchów Zakonu Krzyżackiego w Prusach w XIV wieku*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie 1998, nr 1
- Knyzewski Marcel, *Siedziby średnich i niższych rangą urzędników krzyżackich na terenie dzisiejszej Polski. Studium archeologiczne*, Łódź 2018.
- Koeppen Hans, *Der Fall des Gebietigers Johann Nothafft*, w: *Acht Jahrhunderte Deutscher Orden*, ed. Klemens Wieser, Bad Godesberg 1967.
- *Wallenrodt, Konrad von*, w: *Altpreuussische Biographie*, Bd. II., ed. Christian Krollmann, Marburg/Lahn 1969.
- König Werner, *dtv-Atlas zur deutschen Sprache. Tafeln und Texte. Mit Mundart-Karten*, 10. Aufl. München 1994.
- Kowalczyk-Heyman Elżbieta, *Rzecz o szczegółach. Uwagi na marginesie pracy Marka Radocha*, „Zapiski Historyczne” 2012, LXXVII/3.
- Krollmann Christian, *von Lichtenstein, Kuno*, w: *Altpreuussische Biographie*, Bd. I, ed. Christian Krollmann, Marburg/Lahn 1974.
- Kurowski Franz, *Die Marienburg und ihre 17 Hochmeister des Deutschen Ritterordens*, Würzburg 2007.
- Lampe Karl, *von Tettingen, Werner*, w: *Altpreuussische Biographie*, Bd. II., ed. Christian Krollmann, Marburg/Lahn 1969.
- Lorek Wojciech, *Konrad von Jungingen*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku 1309–1457*, red. Norbert Delestowicz, Kraków 2018.
- *Konrad von Wallenrode*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku 1309–1457*, red. Norbert Delestowicz, Kraków 2018.
- *Ulrich von Jungingen*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku 1309–1457*, red. Norbert Delestowicz, Kraków 2018.
- Mielke Stefan, *Die Herkunft der Gebietiger des Deutschen Ordens in Preussen*, w: *Unter Kreuz und Adler – Der Deutsche Orden im Mittelalter*, ed. Friedrich Benninghoven, Mainz 1990.

- Militzer Klaus, *Historia Zakonu Krzyżackiego*, tłum. Ewa Marszał, Jerzy Zakrzewski, Kraków 2007.
- *Von Akkon zur Marienburg. Verfassung, Verwaltung und Sozialstruktur des Deutschen Ordens 1190–1309*, Marburg 1999.
- Możejko Beata, *Komturstwo Gdańskie*, w: *Gedanopedia*, online: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=KOMTURSTWO_GDA%C5%83SKIE (dostęp: 28 X 2022 r.).
- von Mülverstedt Georg, *Die Beamten und Conventsmitglieder in den Verwaltungs-Districten des Deutschen Ordens innerhalb des Regierungsbezirks Danzig*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins“, H. XXIV, Danzig 1888.
- *Die Beamten und Konventsmitglieder in den Verwaltungsbezirken des Deutschen Ordens innerhalb des Oberländischen Kreises*, in: *Oberländische Geschichtsblätter*, H. 2, Königsberg 1900.
 - *Die Beamten und Konventsmitglieder in den Verwaltungsbezirken des Deutschen Ordens innerhalb Masurens*, „Mitteilungen der Litterarischen Gesellschaft Masovia“ 6/1900.
- Nadolski Andrzej, *Grunwald 1410*, Warszawa 2008.
- Niess Ulrich, *Hochmeister Karl von Trier 1311–1324*, Marburg 1992.
- *Siegfried von Feuchtwangen (Mitte Oktober 1303 – 5 III 1311)*, w: *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190–1994*, ed. Udo Arnold, Marburg 1998.
- Pizuński Paweł, *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich*, Skarszewy 2017.
- Radoch Marek, *Zarys działalności polityczno-dyplomatycznej książąt mazowieckich wobec państwa krzyżackiego w Prusach w latach 1385–1407*, Olsztyn 1999.
- Reinhardt Volker, *Die Macht die Seuche. Wie die Pest die Welt veränderte 1347–1353*, 2. Aufl, München 2021.
- Rogalski Leon, *Dzieje krzyżaków oraz ich stosunki z Polską, Litwą i Prussami, poprzedzone rysem wojen krzyżowych*, t. I–II, Warszawa 1846.
- Sarnowski Jürgen, *Der Deutsche Orden*, München 2007.
- Szybkowski Sobiesław, *Elita ziemi dobrzyńskiej na przełomie XIV i XV wieku. Między zakonem krzyżackim a Królestwem Polskim*, „Średniowiecze Polskie i Powszechné” 2011, 3 (7).
- Śliwiński Błażej, *Johann, komtur gdański*, w: *Gedanopedia*, online: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=JOHANN,_komtur_gdański (dostęp: 19 I 2022 r.).
- *Rudiger, komtur gdański*, w: *Gedanopedia*, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=RUDIGER,_komtur_gdański (dostęp: 19 I 2022 r.).
- Tandecki Janusz, *Rozwój terytorialny państwa zakonnego w Prusach – Polityka zewnętrzna*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach*, red. Marian Biskup, Roman Czaja, Warszawa 2009.
- *Zakon krzyżacki*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach*, red. Marian Biskup, Roman Czaja, Warszawa 2009.
- Toeppen Max, *Historisch-comparative Geographie von Preussen*, Gotha: Justus Perthes 1858.
- Tomczak Robert, *Konrad Zöllner von Rotenstein*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku 1309–1457*, red. Norbert Delestowicz, Kraków 2018.
- *Winrich von Kniprode*, w: *Poczet wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku 1309–1457*, red. Norbert Delestowicz, Kraków 2018.
- Voigt Johannes, *Geschichte Preussens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Bd. V, Königsberg 1832.
- *Namen-Codex der Deutschen Ordens-Beamten, Hochmeister, Landmeister, Grossgebietiger, Komthure, Vögte, Pfleger, Hochmeister-Kompane, Kreuzfahrer und Söldner-Hauptleute in Preussen*, Königsberg 1843.
- Weichbrodt Ernst, *Gebietiger des Deutschen Ordens in Preussen nach ihrer Herkunft*, w: *Historisch-geographischer Atlas des Preussenlandes*, Lief 1, ed. Hans Mortensen, Gertrud Mortensen, Reinhard Wenskus, Helmut Jäger, Wiesbaden 1968.
- Weise Erich, *Winrich von Kniprode, Hochmeister des Deutschen Ordens (etwa 1310–1382)*, „Rheinische Lebensbilder“ 1966, Bd. II.
- Winkle Stefan, *Die Geschichte der Seuchen*, München 2021.